

Խ. Տ. ԱՎԱԳՅԱՆ

ՄԵՂՈՒՆԵՐԻ
ԱԺՆԱՆ ՈՒ ՁՄՌԱՆ
ԽՆԱՄՔԸ

638.1
տ-37

ԳՅՈՒՂԶՐԱՏ

1936

ՅԵՐԵՎԱՆ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿՐԹԱԳՐԱԴԱՐԱՆ

ԱՄ

Խ. Տ. - ԱՎԱԳՅԱՆ

24 SEP 2010

638
տ = 37

Ֆ Ա Ն Կ

Ա. Մեղվաճոցային աշխատանքներն աշնան ընթացքում	3
Բ. Հանգստի կացություն	24
Գ. Ձմեռվան հանգստի օրերի անցումը հանգստի կացության վրա	32
Դ. Մեղունների ձմեռելու յերկու յեղանակ	49
Ե. Մեղունների ձմեռելը դրսում	54
Զ. Ձմեռոց	59
Է. Մեղունների խնամքը և հսկողությունը ձմեռուցում	68

ՄԵՂՈՒՆԵՐԻ
ԱՇՆԱՆ ՈՒ ՁՄՌԱՆ
ԽՆԱՄՔԸ

1010
40600

□□□



ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿՐԹԱԳՐԱԴԱՐԱՆ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿՐԹԱԳՐԱԴԱՐԱՆ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԿՐԹԱԳՐԱԴԱՐԱՆ

ԳԵՌԻՂԶՐԱՆ

1936

ՕԵՐԵՎԱՆ

Ա. ՄԵՂԱՆՈՑԱՅԻՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐՆ ԱՇՆԱՆԸ

Գլխավոր մեղրաբերը վերջանալուց հետո մինչև ուշ աշուն՝ մինչև ցրտերն ընկնելը՝ մեղվի ընտանիքն զգալի չափով նվազում է:

Նվազման պատճառն այն է, վոր գլխավոր մեղրաբերներն սկսվելիս մեղունների մեջ զարթնում և ծայրահեղորեն լարվում է կուտակման բնագործ, և, ընդհակառակը՝ նվազում է վորդի խնամատարության բնագործ: Մեղունները մեծ քանակությամբ մեղր են բերում գաշտից և անխտիր լցնում բլիշները, մինչև իսկ բնի կենտրոնական մասը. դրա շնորհիվ մայրը զրկվում է ազատ կերպով ձվարկելու հնարավորությունից, և այսպիսով ձվարկությունը խիստ սահմանափակվում է: Դրա հետևանքով, մեղրաբերի վերջում, նոր յեղնող մեղունների թիվը քիչ է, մինչդեռ ընտանիքի որվա կորուստը՝ մեծ. շնորհիվ այս բանի, աշխատավոր մեղունների թիվն օրսօրե պակասում է: Այնուհետև վորդուձուն փեթակում էլ ավելի չէ քչանում և վերջապես իսպառ վերանում: Ուրեմն և նոր յեղնող մեղունների թիվը դրահամեմատ քչանում է և վերջապես չելը բողբոջին դադարում է, մինչդեռ մեղունների կորուստը շարունակվում է: Մեղրաբերի վերջում բոռերը հալածանքի և վոչնչացման են մասնավոր, դրա շնորհիվ նույնպես ընտանիքի կազմը կրճատվում է:

Այսպիսով այն ընտանիքներում, վորոնք խերքի սկզբում ունենում են 50—60 հազար մեղու և 30—34 հա-

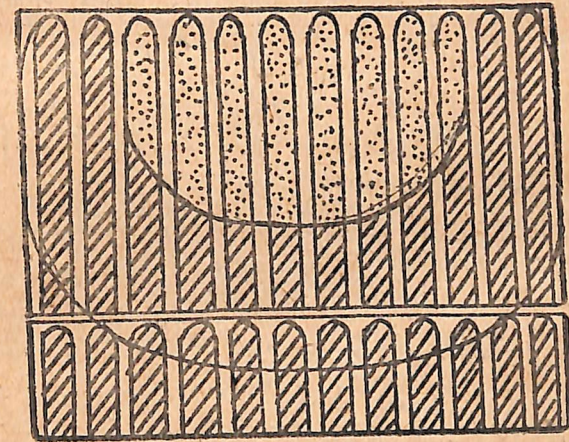
զար վորդուձու, ուշ ժշնանը լինում է 15—20 հազար մեղու-
առանց վորդուձվի և բոռերի: Չպետք է կարծել, թե ըն-
տանիքի աշնանային նվազումն աննորմալ և վնասակա-
ր լերևույթ է. ընդհակառակը՝ դա մի միջոց է, վորի շնոր-
հիվ ընտանիքը կրճատում է ուտողների թիվն այն ժամա-
նակ, լերք աշխատանք չկա և պահպանում է աշխատա-
վորներին այն նվազագույն քանակը, վորն անհրաժեշտ է
ընտանիքին գարնանը հաջող զարգանալու համար. այս
կերպ նա խնայում է իր պաշարը:

Սակայն շնորհիվ այլևայլ հանգամանքների, ընտանի-
քը կարող է չափից ավելի նվազել. այդպիսի աննորմալ
նվազման հետևանքն այն կլինի, վոր ընտանիքը հետվալ
գարնանն ի վիճակի չի լինի հաջող կերպով զարգանալու
առավելագույն արդյունք տալու:

Ուստի և մեղվապահը պետք է ղեկավարի ընտանիք-
ների աշնանային նվազման պրոցեսը՝ ապահովելով նրանց
աննորմալ նվազումից: Ահա թե ինչպես կարելի է այդ
խրադործել:

1. Մեղվի ընտանիքներն աշնանային աննորմալ նվա-
զումից ապահովելու առաջին և ամենակարևոր քայլերը՝
մեղվապահը պիտի անի դեռ գլխավոր մեղրաբերքի ըն-
թացքում: Նա պետք է գլխավոր մեղրաբերքի ընթացքում
ընտանիքի բնակարանը համապատասխան կերպով լայ-
նացնի, մեղուներին ըստ պահանջի չեչ և մոմաթերթ տա,
հասունացած մեղրը պարբերաբար փեթակից հանի, վոր-
պեսզի մեղուներն ազատ կերպով կարողանան կառուցել,
դաշտից բերած մեղրն առանց հապաղման տեղավորել
բլիճների մեջ և դրա հետ միասին ազատ կերպով դասա-
վորվել փեթակում այն որին աչափություններով, վոր նը-
րանցում մշակվել և ամրացել են իրենց տեսակային զար-
գացման պատմական պրոցեսում: Յեթե մեղվապահն ըն-

տանիքի այդ պահանջը լիովին բավարարել է, ուրեմն
բերքի ընթացքում ձվարկությունն աննորմալ կերպով
չի սահմանափակվի, կծիկի, մեղրապաշարի, ծաղկափոշու
և վորդուձվի դասավորությունը կհամապատասխանի մե-
ղուներին կենսական պահանջներին, և բերքից հետո ըն-
տանիքի նվազումը կընթանա որին աչափ ու նորմալ կեր-
պով:



Նկ. 1. Մեղրի, մեղուների և վորդուձվի դասավորությունը փեթակում՝ զըն-
դափար մեղրաբերքի վերջին: Հետագայում կծիկը դասավորվում է դասաբեր
բլիճների վրա, վորտեղ բերքի վերջին վորդուձուն է:

Այդ դեպքում մեղրաբերքի վերջում՝ ընտանիքը կդա-
սավորվի այնպես, ինչպես այդ ցույց է տրված նկ. 1-ում:

2. Մեղրաբերքի վերջում մեղվապահը մեղուներին հա-
մար պետք է թողնի պաշարի անհրաժեշտ քանակ և ավե-
րորդ մեղրը վերցնի վորպես արդյունք:

Այստեղ, ահա, նա պետք է վորոշի մի շատ կարևոր
խնդիր, թե վորքան պաշար պետք է թողնել ընտանիքին:
Պետք է ասել, վոր այդ մի ցավատ խնդիր է մեր կու-

անտեսային ու խորհանտեսային մեղվանոցների հա՛տը մեր մեղվաբուծական արդյունաբերությունը, զոնե Հայաստանում, պաշարի քանակի մասին վորոշ, կայուն տեսակետ չունի, չկա մի կայուն նորմա, վորը պարտադիր լինեք թե արտադրող մեղվապահի, թե կուտնտեսություն կամ խորհանտեսություն վարչություն և թե մեղվաբուծությունը միավորող ու գլխավորող որդանների համար: Յեթե տարին անհաջող է լեզել, յեթե արտադրական աշխատանքը կանոնավոր կազմակերպված չի յեզել և դրա շնորհիվ արտադրանքի պլանը չի կատարվել, մեղրաբերքի վերջում սկսում են ընտանիքներին պլոկել. դա առաջին քայլն է, վոր խիստ կերպով ազդում է հետևյալ տարվա աշխատանքի արդյունքների վրա և քայքայում է մեր մեղվաբուծական տնտեսությունները: Մենք այստեղ ամենայն վճռականությամբ պետք է շեշտենք, վոր առաջիկա տարվա պլանային ցուցանիշների մեջ առաջին տեղը պետք է բռնի վոչ թե մեղրի և մոմի արտադրանքը, այլ պաշարի այն անհրաժեշտ նվազագույնը, վորը լիովին կարող է ապահովել ընթացիկների աշխատանքը: Գործը պարզապես նրանց հաջող զարգացումը:

Ամերիկյան մեղվաբուծության հիմքում դրված է մի առողջ սկզբունք, վորի համաձայն յուրաքանչյուր ընտանիքի պետք է թողնել 20—22 կգ մեղր: Ֆիլիպսը „Продукты“ ամսագրում տպագրված մի հոդվածում նշել է, վոր խորհրդային մեղվաբուծության ամրապնդման համար անհրաժեշտ է, վոր նա յուր արտադրական պրակտիկայում ընդունի այդ նորման:

Առաջին առարկությունը, վոր կարող է արվել այդ նորմայի դեմ այն է, վոր բոլոր ընտանիքները հավասար ուժի չեն. ուժեղ ընտանիքներին գուցե պետք է թողնել

այդքան, բայց թուլերի համար այդքան պաշարն ավելորդ է:

Այդ առարկության ժողով մենք կասեյինք, վոր թույլ ընտանիքների գաղափարն այս տեղ բերվում է վորպես մեր պրակտիկայում ընդունված և սրբագործված իրողություն: Բայց թույլ ընթացիկներ չպետք է լինեն: Մեղրաբերի վերջում բոլոր տեղերում յեվ բոլոր տնտեսություններում պետք է լինեն լիարժեք, խոշոր ընթացիկներ:

Մյուս կողմից՝ անհրաժեշտ է նշել, վոր յեթե վորեն գեպքում, վորպես կոնկրետ փաստ, մեղվանոցի 50 տոկոսը լիարժեք ընտանիքներ չեն, ապա հետևյալ տարին հնարավոր է նրանց լիարժեք ընտանիքներ դարձնել և պետք է դարձնել, իսկ դրա համար նրանց պետք է հատկացնել վոչ թե անքան պաշար, վորքան անհրաժեշտ է, վոր նրանք միայն իրենց գոյությունը քաշ տան, այլ վորքան անհրաժեշտ է, վոր նրանք լիարժեք ընտանիքներ դառնան և լրիվ արտադրանք տան: Իսկ դրա համար անհրաժեշտ է թողնել ընտանիքներին վոչ թե այնքան շքեշանակ պաշար, վորքան նրանք պատում են, այլ, բացի դրանից, ևս մի քանի մեղրով շքեշանակ, վորոնք հետևյալ գարնանը տրվում են ընտանիքներին, յեթե նրանք սկսում են աճել:

Իսկ յեթե մեր մեղրի լեկամուտը՝ մեր անշնորհքության կամ տարվա աննպաստ յեղանակների պատճառով քիչ է յեզել, ապա այդ պակասն ի հաշիվ մեղունների պաշարի չի, վոր պիտի լրացնենք: Այդ նույնքան անհեթեթ է, վորքան անհեթեթ կլինեք, յեթե մի կաթնատնտեսական խորհանտեսության մեջ իրենց գեֆիցիտն ուղենային լրացնել կովերի և մանավանդ հորթերի կերարածիկները 50—70% -ով կրճատելով:

Գուցե մենք հնարավորություն չունենանք միանգամ

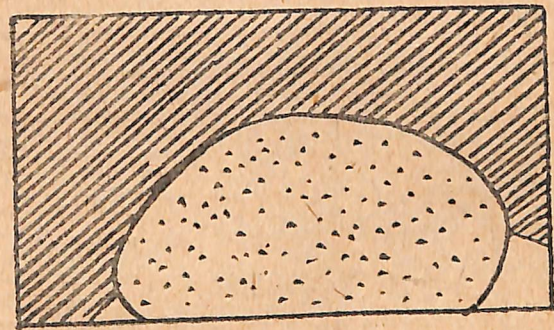
միջ 20—22 կգ վորպես նորմա անցկացնել մեր արտա-
դրութեան մեջ, բայց վորպես նվազագույն նորմա, հենց
տուալիկա սեղոնից պետք է ընդունենք վոչ պակաս քան
16 կգ: Հողօդկոմատում ընդունված գոսկանոնների հա-
մաձայն, մեր յերկրի լեռնային մասերում պետք է թող-
նել ընտանիքներին 14—16 կգ. իհարկե, ցանկալի յե ձըզ-
աել այս նորմայի առավելագույնին (16 կգ): Ըստ նույն
գոսկանոնների՝ դաշտային մասում բավական է համար-
վում 12—14 կգ: Մենք, այնուամենայնիվ, այս տեղերի
համար ել ցանկալի լենք համարում 16 կգ, քանի վար
այստեղ թեպետ ձմեռը կարճատև է, բայց գարունը վաղ
է սկսվում, ուրեմն ընտանիքի զարգացման ժամանակա-
շրջանն ավելի լերկարատև է և պաշարի կարիքն անհրա-
ժեշտ:

Կոյանտեսական մեղվապահը՝ վորպես մեղրի քանակի
չափանիշ՝ պետք է ընդունի, վոր մեկ 7—8 ևստի բնի
շրջանակը, մինչև տակը սերեկված լինելու դեպքում, պա-
րունակում է 4 կգ մեղր, իսկ կիսով չափ՝ 2 կգ: Վորպես
ավելի ձիշտ չափ, պետք է ընդունել, վոր մեկ քառակու-
սի դեցիմետր կնքած հացը լերկու յերեսում պարունա-
կում է 400 գրամ մեղր: Բնի նորմալ շրջանակը պարու-
նակում է սովորաբար $1\frac{1}{2}$ —2 կգ մեղր: Ուրեմն՝ յուրա-
քանչյուր ընտանիքին պետք է թողնել վոչ պակաս, քան
8—10 ալդպիսի շրջանակ, նայած թե ինչպես են նրանք
լցված:

3. Սակայն կարևոր է վոչ միայն պաշարի քանակը,
այլև նրա նորմալ դասավորութունը, վոր ցույց է տըր-
ված նկար 1-ում. դրա համաձայն, պաշարը պետք է դա-
սավորված լինի կիսակամարի ձևով, շրջանակի վերևի և
հեռևի մասում:

Մեղունները պաշարը գործադրելու վորոշ կարգ ունեն.

նրանք իրենց կծիկը դասավորում են սերեկած մեղրի
տակ, դատարկ բլիշների վրա (վորոնք մեղրաբերքի վեր-
ջում լիքն են լինում վորգուձվով, իսկ հետագայում դա-
տարկվում են): Ձմեռվա ընթացքում, հետզհետե ուտելով
պաշարը, կծիկը բարձրանում է դեպի վեր, իսկ լեթե վե-
րևում պաշարն սպառվում է, այն ժամանակ կծիկն ու-
տելով շարժվում է դեպի լեռ: Ձի կարելի ասել, վոր
ձմռան ընթացքում մեղունները շրջանակից շրջանակ թու-
րովին չեն անցնում. բայց կծիկը լուր ամբողջութամբ չի
տեղափոխվում նոր շրջանակների վրա. նա սպառելով պա-
շարն այն շրջանակներում, վորոնց վրա նստած է, հենց



Նկ. 2. Պաշարի դասավորութունը շրջանակում:

այդտեղ ել սովաման է լինում, թեկուզ փեթակում մյուս
շրջանակները մեղրով լիքը լինեն, չնայած յերբեմն, ի հար-
կե, պատահում է, վոր, գլխավորապես ձմեռոցի աննոր-
ժալ պայմաններում, մեղվի կծիկը քանդվում է, մեղու-
ներն անցնում են նաև մյուս շրջանակների վրա և ոգ-
աադործում ամբողջ պաշարը: Ուրեմն, յեթե դատարկ հա-
ցեր կան, պետք է վաղորոք հանել փեթակները: Մեղու-
ներն աշնան ընթացքում ձգտում են դասավորվել հենց
դատարկ հացերի վրա՝ ազատ թռչելով մեղրով շրջանակ-

ները. յեթե հացերը ժամանակին չհանեք, մեղուները ներանց վրա կդասավորեն կծիկը, ցրտերն ընկնելուց հետո դուք այլևս կծիկը քանդել և նրանց նորմալ կերպով դասավորել մեղրով հացերի վրա չեք կարող. դրանով այդ ընտանիքների դրությունը կվտանգվի: Ինձ պատահել է մի քանի անգամ դիտել այս պատճառից ձմեռոցում սոված մահացած լիարժեք ընտանիքներ: Այդ տեղի յե ունենում մանավանդ այն ժամանակ, յերբ փեթակի մի կեսը մեղրահացեր են, իսկ մյուսը՝ չեչեր:

Յեթե մեղվապահը գլխավոր մեղրաբերքի ընթացքում յուր աշխատանքները զիտակցորեն և ճիշտ ե տանում, պաշարի դասավորութունը բերքի վերջում նորմալ կլինի: Վորպեսզի բնի շրջանակներում մեղրի պահանջված քանակը լինի, նա յուր վերնահարկերը պետք ե վերցնի ավելի շուտ, քան բերքը վերջանալը. հակառակ դեպքում մեղուները կարող են փոշվ մեղրը դասավորել վերնահարկում և բնի շրջանակները թողնել դատարկ. յեթե դրան խանգարում են վորդով շրջանակները, վորոնք գտնվում են վերի կորպուսում, ապա այդ շրջանակները պետք ե իջեցնել ներքնահարկ, իսկ ներքնահարկից հեռացնել այն շրջանակները, վորոնք վորդուծու չունեն: Իհարկե, այդպես կարելի չե վարվել, յերբ վերի ու վարի շրջանակները հավասար են:

Յերբ մեղվապահը գլխավոր բերքից հետո տեղափոխվում ե բամբակացան շրջան, նա չպետք ե վերցնի վերնահարկերը. ընդհակառակը՝ ոգոստոսի սկզբին բամբակացան շրջան պիտի գա դատարկ վերնահարկով, վորպեսզի մեղուները մեղր կուտակելու տեղ ունենան և չսահմանափակեն վորդուծվի խնամատարությունը, վորը մեզ մոտ սովորական յերևույթ ե:

Վերնահարկ չունեցող փեթակների բներում նույն-

պես պիտի ունենալ բավականաչափ դատարկ չեչեր՝ այդ նպատակի համար:

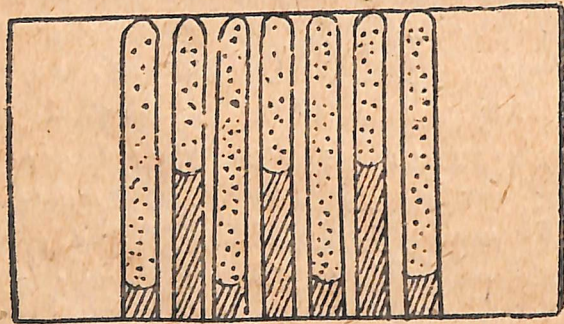
4. Պաշարի լրացում. մեղրի նվազագույն քանակը, վոր պիտի լինի շրջանակում, վորպեսզի մեղուները մինչև զարուն հասնեն, կարելի չե վորոշել մոտ մի կգ. յեթե ձմեռոց դրվելիս բնի շրջանակներում մեղրի քանակը դրանից պակաս ե, ընտանիքը կարող ե սոված մահ լինել հենց ձմեռոցում՝ զարուն չհասած: Բացառիկ դեպքերում, յերբ դրությունն այդպես ե, մեղվապահը պետք ե լրացնի մեղուների պաշարը: Սոհասարակ անթուլատրելի չե ձմեռոցում փեթակը բանալ և պաշարը լրացնել. այդ պետք ե անել ընտանիքները ձմեռոց դնելուց առաջ. բացարձակորեն անթուլատրելի չե ձմեռոցում պաշարը լրացնել ջրալի կերով (շաքարաջուր): Դժբախտաբար, վերջերս յուրս տեսած „ПАМЯТКА ПЧЕЛОВОДА“ ձեռնարկում հենց այդպես ե խորհուրդ տրվում: Այդ պետք ե վերադրել կամ հեղինակների անզիտու թյան, կամ թյուրիմացության: Ձմեռոցում, յեթե այդ անխուսափելի չե զարձել մեղվապահից անկախ պատճառներով, կարելի չե տալ կերակրաշաղախ, փաթաթելով թանգիֆի մեջ և դնելով շրջանակների վրա՝ կծիկի գլխին, կամ հաց մեղր, վոր պառկեցնում են նույն տեղում (բայց բնի յերեք շրջանակների արանքում), կամ շաքարի կտորներով:

Կարիքավոր ընտանիքների պաշարը պետք ե լրացնել մինչև նրանց ձմեռոց դնելը և հետևյալ յեղանակներով:

ա. Գլխավոր բերքը վերջանալուց անմիջապես հետո տալ ընտանիքին միջին թանձրության շաքարաջուր (1 մաս ջուր, 1 մաս շաքար) խոշոր բաժիններով (ամեն անգամ 2—4 կիլո շաքարաջուր) և իրար հետեից, այսինքն՝ յերկու-յերեք դիշերում. իհարկե, տրվող կերի ընդհանուր քանակը կախված ե ընտանիքի կարիքից: Կարելի չե նաև

տալ թանձր շաքարաշուր (2 քաշ շաքար, 1 քաշ ջուր), բայց այդ դեպքում յեփելիս շաքարաշրի մեջ յուրաքանչյուր կգ շաքարին պետք է գցել 1 գր գինեքարի կամ լիմոնի թթու, հակառակ դեպքում շաքարաշուրը կբյուրեզանա: Մեղունները շաքարաշուրը կվերցնեն, կմշակեն, կդասավորեն իրենց բնօգդների համեմատ և կսերեկեն: ալս լեղանակով կերակրումը չի կարելի ուշացնել, վորովհետև ուշացնելու դեպքում մեղունները շաքարաշուրը չեն սերեկի և դա ձմեռը խոնավություն կծծի, կթթվի և ընտանիքին կվնասի:

բ. Սոսք չկա, վոր կարելի չե հանել նաև բնի շրջա-



Նկ. 3. Պաշարի լրացումը սերեկած շրջանակներով:

նակները, վորոնց մեջ մեղրն անհրաժեշտից քիչ է և փոխարենը դնել նորմալ շրջանակներ (բայց վոչ մինչև տակը սերեկած շրջանակներ):

Կարելի չե և մեղրով շրջանակները դնել փեթակում յեղած սակավամեղր շրջանակների արանքում: ալդ դեպքում պաշարի դասավորութունը հետևյալ ձևը կստանա:

Ձմեռոց դնելուց անմիջապես առաջ կարելի չե մի շրջանակ սերեկած մեղր պառկեցնել շրջանակների վրա կծիկի գլխին:

գ. Այդպիսի ուշ կերակրման համար լավ է նաև կերակրաշողախը, վորի մասին ասացինք: կերակրաշողախ պատրաստելու համար պետք է կտոր շաքար աղալ, թանգիֆով անցկացնել, ապա մի ամանով ծոր մեղր տալ քանցել և հետզհետե շաքարալյուր ավելացնելով ամբողջ հունցել, մինչև վոր այլևս շաքարալյուր չընդունի: ապա ըստ պահանջի 1—2 կիլոյանոց բլիթներ շինել, փաթեթել թանգիֆի մեջ, ինչպես արդեն ասել ենք և դնել կծիկի գլխին, ծածկոցի տակ:

դ. Կարելի չե նույնպես կծիկի գլխին դնել խոնավացրած շաքարի կտորներ, ըստ պահանջի:

ե. Յեթե կտոր շաքար չկա, կարելի չե շաքարավազ լեփել, ինչպես մեղնում յեփում են թեյի համար, և ափսոսանքի մեջ կաղապարելով՝ դնել կծիկի գլխին:

5. Մենք խոսեցինք պաշարի քանակի և դասավորության մասին: մեզ մնում է պարզել մի խնդիր ևս, յենթադրենք մենք վորոշել ենք թողնել մեր ընտանիքներին 10-ական շրջանակ պաշար, վորոնցում կա 16—18 կգ մեղր: անհրաժեշտ է արդյոք հենց ալդ 10 շրջանակը թողնել փեթակում մինչև հետևյալ դարուն և լե՛րբ արդյոք բնից հանել մյուս 2 շրջանակը, վոր պետք է հանձնենք վարչությանը վորպես արտադրանք: չե՞ վոր փեթակում կա 12 շրջանակ:

Այս խնդրում մենք պիտի ղեկավարվենք հետևյալ սկզբունքներով: ա) յերբեմ չպետք է նեղել կծիկը: այն որհեստականորեն չպետք է սեղմել: Յեթե ձմեռոց դնելու մոմենտին կծիկը դասավորված է 10 շրջանակի վրա, ուրեմն բոլոր ալդ շրջանակները պետք է մնան փեթակում: Մեղրաբերքը վերջանալուց առաջ կամ հենց նրա վերջին մենք վերցնում ենք միայն վերնահարկը, իսկ բնի 12 շրջանակին առայժմ բոլորովին ձեռք չենք տալիս,

քանի վոր մեղուն պատում ե այդ բոլոր շրջանակները, ախուհետև, յերբ կծիլը կնվազի և կսեղավի, աջից և ձախից, մենք կհանենք այն շրջանակները, վորոնց վրայից մեղուն քաշվել ե:

Այսպես ենք վարվում, վորովհետև շրջանակների թիվը բռնի կերպով պակասեցնելով մենք զրկում ենք ընտանիքն որին աշափ կերպով հացերի վրա դասավորվելու հնարավորությունից. մեծաքանակ մեղուն խռնվում ե փոքր տարածություն վրա, և դրանից ընտանիքն աննորմալ կերպով նվազում ե:

Ուրեմն՝ այս կերպ հեռացնելով հանելու յենթակա շրջանակները, փեթակում թողնում ենք 10 շրջանակ վորպես պաշար:

Սակայն այս խնդրում մենք պետք ե ղեկավարվենք նաև մի ուրիշ սկզբունքով. ընթացիկը յուր բնում պետք ե ունենա միայն այլևս հաց, վորքան նա կառող ե նուրմալ կերպով պահել. այդ սկզբունքը մենք պետք ե կիրառենք անշեղ կերպով և՛ ձմեռող ընտանիքների վերաբերմամբ, և՛ գարնան ընթացքում, մինչև գլխավոր մեղրաբերքը: Վորովհետև ձմեռվա և գարնան ընթացքում (ընտանիքի զարգացման շրջան) ընտանիքի նորմալ կենսագործունեության հիմնական պայմանը նպաստավոր ջերմաստիճանն ե և քանի վոր անհրաժեշտ ջերմության միակ աղբյուրը մեղվի որգանիզմն ե, ուրեմն ընտանիքին պետք ե տալ այնքան տեղ, վորքան անհրաժեշտ ե նրան նորմալ կերպով դասավորվելու համար: Միայն այդ դեպքում նա ի վիճակի կլինի յուր բնի բոլոր մասերում նպաստավոր ջերմաստիճան պահպանելու: Ուրեմն, յեթե ձմեռոց գնալիս փեթակում կա 1,5 կգ մեղու, վորը նորմալ կերպով պատում ե 7—8 շրջանակ, ապա մյուս՝ ազատ շրջանակները պետք ե հեռացվեն. յեթե գարնանը

փեթակում կա 1 կգ մեղու, ապա նա նորմալ կերպով կպատի մոտ 6 շրջանակ. ուրեմն մյուս շրջանակները պետի հեռացվեն, իսկ նրանց տեղ պիտի դրվի տաքացում:

Վոչ մի խելացի հիմունք չկա, վորը մեղ թելադրեր 5 շրջանակ պատող ընտանիքի բնում 10 շրջանակ մեղրաունենալ. բացի բնի ցրտեցումից, հատկապես ձմեռվա համար այդ հանգամանքը մի ուրիշ զգալի վնաս ևս կառաջացներ. այն հացերը, վորոնց վրա մեղուներ չկան, ձմեռը շատ հեշտությամբ խոնավանում են, նրանցում մեղրը և ծաղկափոշին փչանում ե:

Այս սկզբունքը բոլորովին չի հակասում ընտանիքներին 10 շրջանակ պաշար թողնելուն. յենթադրենք մենք 100 ընտանիք ունենք, վորոնց թողել ենք 1000 շրջանակ պաշար: Հետագայում դրանից 200-ը դուրս ե բերվում աշնանը և 100-ը՝ գարնանը: Մենք այդ շրջանակները պահում ենք կորպուսների, վերնահարկերի կամ հատուկ պահարանների մեջ՝ չոր և միտրինակ ջերմություն պահպանող մի շենքում (թեկուզ ձմեռոցում) և գարնան ընթացքում գործադրում ըստ պահանջի:

Յերբեմն լինում ե բացառիկ դարուն, յերբ ընտանիքներն առանց մեծաքանակ պաշարի ել շատ լավ դարգանում են՝ դաշտից անհրաժեշտ քանակի նեկտար բերելով: Յեթե այդպիսի հաջող դարուն լինի, մենք վոչինչ չենք կորցնի, այլ միայն անսպասելի ուրախություն կպատճառենք կոլտնտեսության վարչության՝ մեր 300 շրջանակը քամելով և մի 3—4 ցենտներ մեղր հանձնելով նրան:

6. Պաշարի խնդրի վերաբերյալ մեր ասելիքը լրացնելու համար մենք պետք ե ավելացնենք, վոր ընտանիքի հաջող ձմեռելու համար անհրաժեշտ ե, վոր մեղրապաշարը լինի բարձր վորակի: Լավագույն պաշարը ձմեռվա հա-

մար ծաղկամեղրն եւ Մեր յերկրի անտառային մասերում (Դիլիջան, Շամշադին) մեղունները գարնան յերկրորդ կիսին և գլխավոր մեղրաբերքից հետո բավական մանանային բերում, վորը վորպես ձմեռային պաշար ուղղակի փնտռակար եւ ուստի, յեթե մեղունները բերքից հետո մաքանալի կուտակում են կատարում ձմեռվա համար, մեղվապահը պետք է միջոցներ ձեռք առնի այդ վտանգը վերացնելու: Խորհուրդ է տրվում գլխավոր մեղրաբերքի ընթացքում ծաղկամեղրով լցված շրջանակներից հանել պահել և աշնանը նրանցով փոխարինել մանանայով լրացված հացերը: ավելի հեշտ է այդ վտանգը վերացնել հեռավար կերպով: Երբ մանանայի կուտակումը կվերջանա, յուրաքանչյուր ընտանիքին 4—5 կգ շաքար տալ, ինչպես տանել ենք 4-րդ կետում: մեղունները մեր տված շաքարաշուքը կգասալորեն հացի մանանայով լցված մասի տակ, կանրեկեն և ձմեռվա ընթացքում կողտվեն նրանից, վորը կբավարարի նրանց մինչև գարուն, իսկ գարնանը դուրս շնելուց հետո մանանան չի փնտսի մեղուններին, քանի վոր այդ ժամանակ նրանք ազատորեն արտաթորելու հնարավորություն ունեն: Բացի դրանից, գարնանը նրանք բաշտից ել են մեղր բերում, ուրեմն և բացառապես մաքանայով չեն կերակրվում, վոր նվազեցնում է մանանայի փնտսակար ազդեցությունը:

Ծաղկամեղրների մեջ ևս տարբերություն կա. ձմեռվա համար վորպես մեղունների կեր գերադասվում են բացառապես ունեցող և ուշ բյուրեղացող (շաքարակալող) մեղրները: Մեր յերկրի մեղրներն ընդհանուր առմամբ բարձր վորակ ունեն, բայց նրանցում պատահում են շուտ բյուրեղացող մեղրներ: 1928 թվին Յերևանի Գավհողատ-բյուրեղացող մեղրներ: 1928 թվին Յերևանի Գավհողատ-նի մեղվանոցը գտնվում եր Թեղխաղաք գյուղում (Ն. Սիտայի շրջան): Չնայած, վոր այդտեղ ստացվեց շատ լավ

վորակի մեղր, բայց անդեն սեպտեմբեր ամսին ամանների մեջ այդ մեղրը բյուրեղացավ, իսկ հացերի մեջ սերեկած մեղրը մասամբ բյուրեղացավ արդեն հոկտեմբեր-նոյեմբեր ամիսների ընթացքում: Բայց այդ հանգամանքը չազդեց մեղունների ձմեռելու վրա: Բամբակի մեղրը սերեկած ըջիջներում ձմեռվա ընթացքում նույնպես մասամբ բյուրեղացնում է: Հեղինակի խնամքի տակ 1929 թվից մինչև այժմ մեղունները ձմեռում են այդ մեղրի վրա, բայց դրանից վնաս չի ստացվում: Մի բան անվիճելի յե, վոր մեղուններն այդ մեղրի մի մասը (վոր հատիկներից և վերածվում) չեն ոգտագործում և դուրս են թափում, բայց կորուստն այնքան մեծ չե, վոր մենք բամբակի մեղրն ուրիշ մեղրով փոխարինելու գործնական քալեր անելինք: Ինչպես կասվի յուր տեղում, վատորակ կերի վնասակար ազդեցությունը նվազում է, յեթե մեղունները լավ պայմաններում են ձմեռում: Սննդամենայնիվ մենք գտնում ենք, վոր շուտ բյուրեղացող մեղրների ազդեցությունը ձմեռող մեղունների վրա անհրաժեշտ է լուսաբանել գիտական փորձերով և միայն այդ դեպքում մենք կունենանք գիտականորեն հիմնավորված փորձ այդ խնդրի նկատմամբ: Հավանորեն շուտ բյուրեղացող մեղրները մեր յերկրի դաշտային մասում չեն փնտսում մեղուններին, վորովհետև ձմեռվա տեվողությունը կարճ է: Կարող է պատահել, վոր յերկարատե ձմեռ ունեցող վայրերում նույն մեղրները վորոշ չափով կազդեն մեղունների վրա:

7. Աշնան ընթացքում բներում տաքացում ունենալը կարեւոր չե, վորովհետև փեթակներում փոքր քանակությամբ վորդ է խնամվում, կամ բոլորովին չի խնամվում: Իսկ ինչ չափով այդ խնդիրը վերաբերում է ձմեռվան, այդ մասին մենք կխոսենք իր տեղում:

8. Գլխավոր բերքը վերջանալուց հետո և ուշ



աշուն մեղվապահը պետք է միջոցներ ձեռք առնի և աշա-
լուրջ կերպով հսկի, վոր մեղվանոցում գողութուն չառա-
ջանա: Այդ նպատակով նա պետք է.

ա) մեղրաբերքի վերջում փոքրացնի յուր փեթակների
արկանոցներն այնքան, վորքան անհրաժեշտ է մեղուների
թռիչքի համար. պետք է ծեփի-ծածկի փեթակի ձեղքերը,
յեթե այդպիսիները կան և առհասարակ անհնարին դարձնի
գող մեղուների մուտքը փեթակ.

բ) մեղվապահը պետք է յուր մեղրի և չեչի պահեստն
այնպես սարքի, վոր վոչ մի մեղու մուտք չունենա այն-
տեղ: Բանեցրած շրջանակներ, ծածկոցներ, փեթակներ և
մանավանդ չեչեր չպետք է թողնի դրսում՝ այս ու այն
կողմ թափթփած, այլ այդ բոլորը պետք է զետեղի մի
շենքի մեջ, վորտեղ մեղուների մուտքը պետք է անհնա-
րին դարձնի: Մինչև իսկ մոմի մի չնչին կտորը մեղու-
ներին դրդում է գողության, ուր մնաց թե մեղրոտ չեչը.

գ) վոչ մի կաթիլ մեղր և շաքարաշուր չպետք է կա-
թեցնել մեղվանոցում և մոտերքում. կերակրումը պետք է
կատարել ուշ յերեկոյան.

դ) փեթակներն առանց անհրաժեշտության չպետք է
բացել: Վորևե անհրաժեշտ աշխատանք կատարելիս մեղ-
վապահը պետք է արագ վերջացնի գործը և փեթակը
ծածկի: Յերբ փեթակից մի շրջանակ է հանում, անմիջա-
պես պետք է բուռն ծածկի մինչև շրջանակը հետ դնելը:
Առանց ծխի աշխատանք չպետք է կատարել, առատ ծխի
ոգնությամբ միայն մեղվապահը կարող է քշել այն գո-
ղերին, վորոնք շրջապատում են փեթակը և աշխատում են
ներս խուժել: Հենց վոր կնկատվի, վոր գրգռմունքը մեղ-
վանոցում ուժեղանում է, անմիջապես պիտի դադարեց-
նել աշխատանքը, հետաձգելով մինչև մեղուների բոլո-
րովին հանգստանալը:

Պատահում է, վոր բերքի կատարյալ բացակայութուն
է և մեղուների մեջ գողության գրգռն այնքան ուժեղ
է, վոր ուղղակի անհնարին է փեթակները բացել, մինչդեռ
1—2 փեթակի վերաբերյալ մանրակրկիտ և անհետաձգելի
աշխատանք ունեք. այդ դեպքում փոխադրեցեք փեթակը մի
շենքի մեջ, կատարեցեք ձեր աշխատանքը, ապա տարեք
իր տեղը դեք, վորից հետո բացեք լուսամուտները, վոր
փեթակից դուրս թռած մեղուները սենյակից վերադառ-
նան իրենց տեղը: Հեղինակն այս յեղանակով տասնյակ
փեթակներից մեղր հանելու անընդհատ աշխատանք է կա-
տարել և վոչ մի գողութուն չի առաջացել: Կարելի չէ նաև
վրան պատրաստել մետաղացանցից, վորը դրվում է փե-
թակի վրա նրա մեջ աշխատանք տանելիս: Հատկապես
նստակյաց Մեղվանոցների համար անհրաժեշտ է ունենալ
այդպիսի վրան. նրա կմախքը շինվում է փայտյա ձողե-
րից, վորոնց վրա քաշվում է մետաղացանց. յեթե վեր-
ջինս դժվարությամբ է ճարվում, վրանը մասամբ կամ
ամբողջովին պատրաստվում է ցանցառ քաթանից կամ թան-
դիֆից: Վրանի մի կողմը սարքվում է շարժական և ծառա-
յում է վորպես դուռ: Վրանի մեծութունը պետք է լինի
այնքան, վոր նրանում տեղավորվի մի փեթակ և մեղվա-
պահը՝ անհրաժեշտ գործիքներով և պարագաներով: Վրանի
վերևը կարող է ծածկված չլինել.

ե) գլխավոր բերքի վերջում մեղվապահը պետք է
վերջ տա անմայր ընտանիքներին՝ վորին մայր տալով,
վորին միացնելով: Անմայր ընտանիքները յենթակա լեն
հարձակման: Բայց միայն նրանց վոչնչացմամբ չի վեր-
ջանում հարձակման վնասը: Մեղուները նրանց թալանելիս
այնքան են գրգռվում, վոր սկսում են հարձակվել անգամ
նորմալ ընտանիքների վրա: Ամենափոքրիկ ընտանիքն
ել, յեթե նա մայր ունի և նրա բունն ու արկանոցն

իր ուժին համապատասխան են, ապահովված են հարձակու-
մից, լեթե միայն մեղուները վորեն պատճառով չեն
զազոզել:

զ) բացի բոլոր այս միջոցները գործադրելուց,
մեղվապահը պետք է մշտական աշխուրջ հսկողութիւն
ունենա մեղվանոցի վրա և լեթե իրենից անկախ վորեն
պատճառով գողութիւն առաջանա, շտապի անմիջա-
պես վերջ տալ գողութիւն, քանի այն դեռ չի ծավալվել
և ուժեղացել, հակառակ դեպքում և՛ մեղվանոցը մեծ
փրփա կկրի, և՛ գողութիւնը դադարեցնելը շատ դժվար
կլինի:

Թե ինչ միջոցներով մեղվապահը պիտի դադարեցնի
գողութիւնը, լերբ նա արդեն սկսվել է, և ինչպես պետք
է ազատի հարձակման յենթարկված ընտանիքը, այդ մա-
սին մենք այստեղ ցուցմունքներ չենք տա, այդ սուչե
ձեռնարկի խնդրի մեջ չի մտնում, միայն մի անգամ ևս
կշեշտենք, վոր լեթե նա մեր ցույց տված նախազգու-
շական միջոցները գործադրի, այլևս կարիք չի ունենա
գողութիւն դեմ պալքարելու, վորովհետև գողութիւն
չի լինի: Բոլոր դեպքերում, յերբ գողութիւն է առաջա-
նում, պետք է մեղադրել մեղվապահին և վոչ մեղուներին:

9. Ինչպես վարվել քույլ ընթանիքների հետ.— Մենք
արդեն ասացինք, վոր կոլտնտեսային մեղվանոցում թույլ
ընտանիքներ չպիտի լինեն. ամենայն վճռականությամբ
պետք է վանել անգամ թույլ ընտանիքի գաղափարը:
Մեր մեղվանոցների ամբողջովին թույլ լինելը, կամ թույլ
ընտանիքների առկայութիւնը նրանցում միայն մեր
անկարողութիւնն է ցույց տալիս: Բայց, այնուամենայնիւ,
մինչև մեր մեղվանոցներն ամբապնդելը մենք թույլ
ընտանիքների հետ գործ կունենանք: Ինչ կերպ վարվել
նրանց հետ:

Մենք արդեն ասացինք, վոր յեթե ամենաթույլ ընտա-
նիքն անգամ տեղավորված է իր ծավալին համապատաս-
խան և առհասարակ լավ սարքված բնում, և արկանոցը
փոքրացված է, նա կտարի ապահով և գողերի հարձակման
չի յենթարկվի:

Յեթե մի մեղվանոցում աշնանը 30—40 թույլ ըն-
տանիք կա, միտք ունի՞ արդյոք նրանք միացնել իրար,
դարձնել 10—15 հատ նորմալ ընտանիք: Այդ հարցին
առանց տատանվելու և վճռականորեն պետք է բացասա-
կան պատասխան տալ. այդ ընտանիքների գոյութիւնը
պետք է պահպանել մինչև գարուն՝ հատկապես մայրերի
համար. լեթե պաշարը քիչ է, պետք է հարևան փեթակ-
ներից լրացնել. վերջապես, ծայրահեղ դեպքում պետք է
շաքարով նրանց պաշարն ապահովել: Իսկ լերբ նրանք
գարուն կհասնեն, նրանց մայրերը կոգտագործվեն, իսկ
իրենք կմիացվեն ուրիշ ընտանիքների, կամ նրանք ժամա-
նակին կուժեղացվեն և նորմալ ընտանիքներ կդառնան:

Մեղվապահը պետք է իմանա, վոր յեթե վաղ գար-
նանը 5—600 գր մեղու կա փեթակում, այդ ընտանիքը
մինչև գլխավոր մեղրաբերը լիակատար զարգացման
կհասնի և արտադրանք կտա, միայն թե մեղվապահը
նրան խնամելու վարպետութիւն և բարեխղճութիւն
ունենա:

Յեթե աշնանը 5 և պակաս շրջանակ պատող ընտա-
նիքներ ունեք, անհրաժեշտ է նրանց տեղավորել ամեն
գույգը մի փեթակում. դրա համար պետք է փեթակը
ֆաներայի միջնապատով յերկու մասի բաժանել այնպես,
վոր վոչ մի մեղու մի բաժանմունքից մյուսն անցնել
չկարողանա. իսկ դրա համար պետք է փեթակի պատերի
և հատակի մեջ շպունդ հանել և միջնապատը հազցնել
նրա մեջ այնպես, վոր ասեղի ծակ անգամ չմնա. ար-
կանոցը ևս պետք է կիսել:

Այս յեղանակը պետք է մտցնել մեր մեղվաբուծության մեջ վորպես ռացիոնալացման մի լուրջ քայլ: Դրա առավելութիւնները հետեւյալներն են.

ա) յերկու փոքր ընտանիք առանձին փեթակներում յերբեք նպաստավոր ջերմաստիճան պահպանել չեն կարող, մինչդեռ մի փեթակի մեջ լինելիս նրանցից ամեն մեկը նույնքան ի վիճակի կլինի այդ ջերմաստիճանը պահպանել, վորքան մի մեծ ընտանիք.

բ) փոխանակ 40 փեթակ վերցնելու, դնելու, ձմեռոց տեղափոխելու, ձմեռոցից հանելու և այլն, մենք գործ կունենանք միայն 20 փեթակի հետ. այսպիսով մեր աշխատանքը և ծախսերը կրկնակի չափով կպակսեն.

գ) տաքացումը կպահանջի յերկու անգամ ավելի քիչ աշխատանք և տաքացման պարագաներ՝ տոպրակներ, միջնատախտակներ և դարման:

10. Նուկլեոսների առնան խնամք.—Բարեկարգ մեղվանոցը պետք է պահեստի մայրեր ունենա և այդ մայրերը պիտի ձմեռեն: Նրանք, իհարկե, առանձին փոքրիկ ընտանիքներում պիտի լինեն, վորոնց մենք նուկլեոս ենք անվանում: Վորպեսզի ամեն մի նուկլեոս աշնան ընթացքում ապրի և ձմեռն ել անցկացնի, պետք է բավական մեղու ունենա, պաշարով ապահովված լինի և հարմար բուն ունենա: Նուկլեոսները կարող են լինել նորմալ շրջանակներով և կիսաշրջանակներով: Յեթե նուկլեոսում մեղուն պատում է յերկու նորմալ շրջանակ կամ չորս կիսաշրջանակ և պաշարով ապահովված է, շատ լավ կարող է ձմեռել: Յեթե մեղուն քիչ է, յեթե նա հազիվ պատում է մի միջշրջանակային տարածութիւն կամ հազիվ՝ 1—2 կիսաշրջանակ, այն ել՝ վոչ լրիվ, նրան պետք է հաշվել անկենսունակ: Այդպիսի նուկլեոսներն անպայման պետք է միացնել իրար հետ: Այսպիսով մենք աշնան

ընթացքում կկազմենք և ձմեռելու կդնենք միայն լիարժեք լկլեոսներ. նրանք տեղավորված կլինեն համապատասխան գաղութ-փեթակների մեջ և փոխադարձ կերպով իրար կտաքացնեն, անգամ գարնանը հաջողութեամբ վորդուծու կխնամեն և կգարգանան:

11. Յենթադրենք այս գործողութեան հետեւանքով մեզ մոտ ավելացավ 10 կամ 20 մայր. ձմեռն ինչպես պահել նրանց: Դրա համար մեր նորմալ ընտանիքները փոխադրում ենք կիսած փեթակների մեջ, վորոնց մասին խոսեցինք. հին մայրը մեղուներէ մի մասի հետ մնում է միջնատախտի մի կողմում, իսկ մի մասը, առանց մոր՝ մյուս կողմում: Ահա, նայած ազատ մայրերի թվին, հարկավոր քանակի ընտանիքներն այս կերպ պատրաստելով՝ մենք մայրերը բաժանում ենք, ամեն մեկը տեղավորելով մի ընտանիքի անմայրացրած մասում. գարնանը մենք այդ մայրերն ոգտագործում ենք ըստ մեր հայեցողութեան, կամ, ավելի ճիշտ՝ ըստ մեր պլանի:

Մեղվապահը լուր բոլոր աշխատանքները պետք է ավարտած լինի այն ժամանակ, յերբ մեղուներն արդեն կծիկ են կապում: Իսկ մեղուները կծիկ կապելուց հետո նա պիտի հեռացնի ազատված շրջանակները և դնի տաքացումները, սպասելով մեղուները ներս դնելու ժամկետին:

12. Մահրաժեշտ է նաև թե հիմնական փեթակներում և թե նուկլեոսներում շրջանակների վրա ձողիկներ դնել, վորպեսզի մեղուները շրջանակից-շրջանակ անցնել կարողանան, յերբ նրանք կարիք ունեն այդ անելու և յերբ ի վիճակի լեն այդ անել:

13. Խորհուրդ կտայինք նույնպես աշնան ընթացքում խուսափել լիժոնագի և քաղցրավենիների գործարանների հարեւանութեանից: Այդ գործարաններում չեն հոգում լուսամուտները ցանցապատելու մասին, Եւստի և նրանք

մեղուները գերեզման են հանդիսանում: Հաստատորեն կա-
րելի չե պնդել նույնպես, վոր ընտանիքները շատ մեղու լին
կորցնում և զգալի կերպով թուլանում այն տեղերում,
վորտեղ մեծ չափերով և յերկար ժամանակ խաղող են
ձելում և դռար յեփում:

Բ. ՀԱՆԳՍՏԻ ԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆ

Մեղվի բուն հանգստի շրջանը մեր յերկրի լեռնային
գոտում սկսվում է մոտավորապես հոկտեմբերի սկզբից,
յերբ գիշերներն արդեն բավական ցուրտ ե և միայն ցեղեկ-
ները յեղանակը մի քանի ժամով տաք ե լինում: Այդ
ժամանակ միայն հատ ու կենտ մեղուներ են դաշտ թռչում՝
աշնան ուշացած ծաղիկներից ծաղկեփռի բերելու: Յեր-
բեմն մեղուները դուրս են թռչում փեթակից «խաղալու»,
իրենց ստամոքսում հավաքված կղկղանքից մաքրվելու:
Հետգինտե յեղանակներն ավելի ու ավելի ցրտում են,
մեղուն փեթակում «կծիկ ե կապում» (շատավորվում ե
խիտ գանգավածով, վորը գնդի ձև ունի), ընկղմվում ե
հանգստի կացության մեջ և ալևս փեթակից բոլորովին
դուրս չի գալիս: Այդ վիճակում նա մնում ե մինչև գարուն,
յերբ ձյունը հալվում ե և սկսվում են տաք րերը:

Հանգստի դրությունը տարբերվում ե գործունյա
դրությունից վոչ միայն նրանով, վոր մեղուները պարտա-
կաբար են փեթակում, այլ մեղվի մարմնի մեջ կատարվող
կենսական գործողություններն այդ ժամանակ բոլորովին
այլ ընթացք են ունենում. ուստի, յեթե մենք ուզում
ենք մեղուների ձմեռելու պայմանները հասկանալ և հաջող
կերպով կադմակերպել նրանց ձմեռումը, պետք ե պարզ
գաղափար ունենանք այդ գործողությունների մասին:

Հանգստի կացությունը բուն չե. քունն առաջանում
ե հոգնածությունից. քնի ընթացքում մեր մարմնում վե-

րականգնվում են այն նյութերը, վորոնք մեր գործունյա
դրության ժամանակ ծախսվել են, սպառվել, և վերացվում
են այն թունավոր նյութերը, վորոնք այնտեղ գոյացել են:
Դնի ժամանակ կենդանու մարմնի կենսական գործողու-
թյունները (մարսողություն, արյան շրջանառություն և
այլն) դանդաղում են միայն չնչին չափով: Մեղուները
ևս քնում են: Ամեն մի մեղվապահ նկատած կլինի ընտա-
նիքի յեռուն աշխատանքի ժամանակ բջիջների մեջ մտած
մեղուներ՝ անշարժ վիճակում, վորոնց միայն պոչի ծայրն
ե դուրս ցցված բջից: Այդ համարվում ե մեղուների քնի
վիճակ:

Մեղուների հանգստի կացությունն ըմբռնելու համար
մենք պետք ե դիմենք կենսաբանական գիտությունների
ուղևության: Ըստ այդ գիտությունների, գոյություն ունեն
մեծ թվով կենդանիներ, որինակ՝ մեզ լավ ծանոթ կենդա-
նիներից շատերը՝ մողեսները, գորտերը, ոձերը. դրանցից
բացի՝ միջատների ամբողջ դասը և ուրիշները, վորոնց
որգանիզմն ընդունակ չե շրջապատող ողի պայմաններից
անկախ իրենում պահպանել մի մշտական ջերմաստիճան.
այդ կենդանիների մարմնի ջերմաստիճանը կախված ե
շրջապատի ջերմաստիճանից: Յերբ վերջինս ընկնում ե,
ընկնում ե նաև նրանց ջերմաստիճանը. նրանք պաղում
են: Այդ պատճառով ել նրանց անվանում են պաղարյուն
կենդանիներ: Կաթնասունների, որինակ՝ կովի, ձիու, ինչպես
նաև մարդու արյան ջերմաստիճանը նույնն ե ամենախիստ
ցրտի և շոգի ժամանակ թե ուժգին աշխատանքի և թե
հանգստի վիճակում: Իրենց ուրույն կառուցվածքի և կա-
տարվող ուրույն կենսական պրոցեսների շնորհիվ այդ
որգանիզմներն ընդունակ են իրենցում մի վորոշ ջերմաս-
տիճան պահպանել: Ծայրահեղ ցրտի կամ տաքի նրանք
կարող են չգիմանալ—մեռնել, բայց պաղել և ապա վերա-

կենդանանալ չեն կարող. մենք գիտենք, վոր մարդու ջերմաստիճանը տատանվում է շատ նեղ սահմանում՝ 36 և 37 աստիճանի միջև. միայն հիվանդ մարդու ջերմաստիճանը դրանից ավելի կամ պակաս է լինում. վերջին դեպքում, յեթե ջերմաստիճանն ընկնում է մինչև 35, հիվանդը վտանգի յե յենթակա և յեթե չհաջողվի շուտով վերականգնել նորմալ ջերմաստիճանը, նա կմեռնի:

Իսկ պաղարյուն կենդանիները՝ ընդունակ չլինելով մշտական ջերմաստիճան պահպանելու՝ ընդունակ են խիստ ցրտերի ժամանակ պաղել, ամիսներով մնալ այդ վիճակի մեջ և, յերբ ոգի ջերմաստիճանը կբարձրանա, տաքանալ և անցնել գործունյա վիճակի: Միջատներն ընդունակ են վորոշ սահմաններում փոփոխել իրենց մարմնի ջերմաստիճանը մկանային աշխատանքի միջոցով. մի շարք միջատների վրա ապացուցված է, վոր թռչիչքի վիճակում նրանց ջերմաստիճանը սովորականից բավական բարձր է լինում. մենք կտեսնենք, վոր մեղուները նույն միջոցով (վկանային աշխատանքի) կծիկի ջերմաստիճանն ուժեղ կերպով բարձրացնում են: Իսկ, որինակ՝ մարդը, վորքան ել իրեն չարչարի, նրա ջերմաստիճանը չի բարձրանա:

Սակայն շրջապատի ջերմաստիճանի ազդեցությունը պաղարյուն կենդանիների վրա միայն նրանով չի սահմանափակվում, վոր նրանց մարմնի ջերմաստիճանն ընկնում է. միաժամանակ կենդանու որգանիզմում՝ քիմիկների մեջ կարելի է փոփոխություններ են տեղի ունենում, փոխվում է արյան բաղադրությունը, ու մեծ չափով դանդաղում է արյան շրջանառությունը, շնչառությունը, մարսողությունը և առհասարակ բոլոր կենսական պրոցեսները: Ամիսների ընթացքում կենդանին վոչ շարժվում է, վոչ ուտում: Սիա այս դրությունը կոչվում է ընդարձություն: Պետք է հիշատակել նաև, վոր այս կենդանիներն ընդար-

ձուլթյան մեջ են ընկնում նաև նորմալից ավելի բարձր ջերմաստիճանի ազդեցության տակ, խիստ շոգերի ժամանակ: Սակայն պետք է ասել, վոր այս յեղանակով ցրտերին և տաքին դիմանալու ընդունակությունն ունի յուր սահմանները. չափից դուրս ցուրտ կամ տաք լինելու դեպքում այդ որգանիզմները մեռնում են:

Ընդարձանալու ընդունակությունը կենդանիների համար մի միջոց է՝ շրջապատի անսպաստ պայմաններում իրենց գոյությունը պահպանելու և չմեռնելու համար, մինչև պայմանները կրկին նպաստավոր կդառնան. այդ ընդունակությունն որգանիզմները ձեռք են բերել իրենց զարգացման յերկարատև պատմական պրոցեսում՝ պասսիվորեն հարմարվելով իրենց միջավայրին:

Բայց բոլոր ընդարձանալու ընդունակություն ունեցող կենդանական տեսակների միջավայրը, գոյություն պայմանները միևնույն չեն յեղել և նրանց զարգացումը միանման չի ընթացել, դրա համար ել ինչպես առհասարակ, նույնպես և ընդարձանալու խնդրում յուրաքանչյուր կենդանական տեսակ ունի յուր առանձնահատկությունները, ընդարձություն մեջ ընկնելու յուր ջերմաստիճանը, ցրտերին դիմանալու յուր սահմանը, կենդանական պրոցեսներին յուր առանձնահատուկ ընթացքը. կարող ենք ասել, վոր ընդարձանալու ընդհանուր բխող գիական որենքի շրջանակում այդ կենդանական տեսակներից ամեն մեկն ունի ընդարձանալու յուր առանձնահատուկ որենքները:

Այժմ տեսնենք, թե ինչ առանձնահատուկ ձևով, ինչ որին աչափություններով է արտահայտվում մեղուների կյանքում ընդարձանալու որենքը և յերեվոյթը:

Այս տեսանկյունից դիտելով մեղուների ձմեռային հանգստի կացությունը, մենք համոզվում ենք, վոր դա ընդարձություն է, բայց զգալի կերպով ձևափոխված:

Տիպիկ ընդարմուլթյան վիճակ ապրում ե մեղվին մոտիկ միջատներին, սրինակ՝ կրետը: Վերջինս մի քանի ամսվա ընթացքում կենդանուլթյան վոշ մի նշան չի ցույց տալիս և վոշինչ չի ուտում. իսկ մեղուն լիակատար ընդարմուլթյան մեջ չի ընկղմվում. նա և ուտում ե, և շարժվում, թեպետ շատ չնչին չափով: Բայց նրա մարմինը պաղում ե (արյան շերմաստիճանն ընկնում ե) և բոլոր կենսական պրոցեսները նրա որդանիզմում խիստ դանդաղում են. այդ արդեն ընդարմուլթյան տիպիկ նշաններ են: Մեղվի հանգստի վիճակն ըստ իր կենսաբանական նշանակուլթյան ևս շատ մոտ ե ընդարմուլթյան, վորի իմաստը, ինչպես ասել ենք, այն ե, վոր կենդանին կարողանում ե կերակրի բացարձակ բացակայուլթյան յերկարատե ժամանակաշրջանում պահպանել իր գոյուլթյունը, չմեռնել, մինչև պայմաններն ափելի նպաստավոր կդառնան: Մեղուն թեպետ պաշար ունի, բայց այդ միջոցով պաշարի ծալրահեղ խնայողուլթյուն ե կարողանում անել. դրանից բացի, նա պահպանում ե յուր կենսական ուժերը, ինչպես արդեն ասել ենք: Մեղուների հանգստի կացուլթյունը մենք պետք ե անվանենք կիսաընդարմացած կացուլթյուն:

Ուրեմն իրավամբ կարող ենք ասել, վոր մեզոն հանգստի կացության մեջ համարյա չի ուտում: Յեվ այդ վոչ թե նրա համար, վոր նա «չի ուզում ուտել», վոր նա գիտակցաբար խնայողություն է անում, այլ նրա համար, վոր նրա մարմնում դանդաղել են կենսական պրոցեսները: Դրանից ավելին ուտելու նա կարիք չունի և չի կարող ուտել:

3. Ձմեռային հանգստի կացության մեջ մեզոն թեպետ և շարժումներ ու վորոշ աշխատանք կատարում է, բայց շատ չնչին չափով: Նրա ամբողջ աշխատանքն այն է, վոր նա ուտում է: Կծիկն ուտելով իրեն մոտիկ գտնվող մեղրը, շարժվում է դեպի վեր, իսկ լեթե կծիկի վերևում մեղր չկա՝ դեպի լեռ: Բայց վորովհետև ամբողջ ձմեռվա ընթացքում նա ուտում է ընդամենը 6—9 ֆունտ, ուրեմն յուրաքանչյուր շրջանակից 400—600 գրամ, նշանակում է՝ 4 ամսվա ընթացքում նրա կատարած ամբողջ ճանապարհորդությունը հավասար է ընդամենը մոտ 25 միլիմետրի: Իրավամբ կարող ենք ասել, վոր մեզոն ձմեռվա ընթացքում համարյա չի շարժվում և չի աշխատում:

Շնորհիվ այս հանգամանքների, մեզոն հանգստի կացության մեջ իր կենսական ուժերը չի ծախսում, չի սպառում, այլ համարյա լիակատար կերպով պահպանում է մինչև գարուն: Մենք գիտենք, վոր աշխատավոր մեղվի կյանքի տևողությունը գործունյա վիճակում մոտավորապես 6—8 շաբաթ է, իսկ ոգոստոս-սեպտեմբեր ամիսների ընթացքում դուրս յեկած մեղուներն ապրում են մինչև հետեվյալ գարուն (մոտ 8 ամիս) և վաղ գարնան դաժան պայմաններում կատարում են ամենածանր աշխատանքը, մինչև վոր նոր դուրս յեկած մեղուները նրանց հետգհետե կփոխարինեն: Դրա պատճառն այն է, վոր ամառային յեռուն աշխատանքի ժամանակ մեզոն արագ կերպով սպառում է իր կենսական ուժերը, մաշում է իր մարմինը,

շուտով զառամում է ու մեռնում (իհարկե մեղուների խոշոր տոկոսը զոհ է գնում նաև զանազան պատահարներին), իսկ բերքից հետո առաջացած մեղուներն ընկրգվում են հանգստի կացության մեջ և չեն ծախսում իրենց կենսական ուժերը, վորի շնորհիվ աշնանը կծիկի մեջ մտած և կիսաընդարմացած կացության մեջ ընկղմված մեղուն պահպանում է իր եներգիան և կենսունակությունը մինչև գարուն, կարծես այդ 4 կամ 5 ամիսը նա ապրած չլինի:

Ուրեմն, շնորհիվ հանգստի կացության, խնայվում է. ա. պաշարը:

բ. մեղվի կենսական ուժը:

Դրանից պարզ պետք է լինի, թե վորքան կարևոր է հանգստի կացության նշանակությունը մեզ համար: Պարզ պետք է լինի նույնպես, վոր ինչպե՞ս ավելի յերկարացել լինի այդ կացությունը յեվ լիակատար, այնքան ավելի խոշոր կլինի պաշարի յեվ կենսական ուժերի խնայալությունը:

Կոնկրետացնենք մեր ասածը: 1934—35 թթ. ձմեռն Արարատյան դաշտում շատ նպաստավոր յեղավ մեղուներին համար և նրանք ընդհանուր առմամբ շատ լավ վիճակի մեջ դուրս դրվեցին մարտի սկզբներին: Բայց ամբողջ մարտ ամսի ընթացքում ձյունախառն անձրևներ և ցրտեր յեղան. վորի հետևանքով ընտանիքներն այդ ժամանակամիջոցում ահագին կորուստ տվին ու թուլացան: Յեթե հնարավոր լիներ մեղուներին պահել ձմեռոցներում կատարյալ հանգստի վիճակում մինչև մարտի վերջը, այդ կորուստը տեղի չեր ունենա: Դաշտային գոտում հոկտեմբերի կեսերից բերքն իսպառ դադարում է և վորդուձուի խնամատարությունը վերանում. բայց մեղուները դեռ մինչև դեկտեմբերի 10—15-ը դրսումն են. յեթե հնարավոր լիներ հոկտեմբերի 20—30-ին մեղուները ձմեռոց դնել, դրանից մենք խոշոր շահ կունենայինք:

և գա վատ կանդրադառնա մեղուների դրուժյան վրա, ինչպես այդ կբացատրվի յուր տեղում:

Այդ կերպ առատորեն կծախսվի պաշարը և գարնան վորդուձվի խնամքի համար չի բավականանա: Մեղուներն անընդհատ գործունյա դրուժյան մեջ լինելով կվատեն իրենց կենսական ուժերը և մեծ թվով կսատկեն ձմեռվա ընթացքում. մնացողները գարնան սկզբին զառամած, հյուժված և անառողջ կլինեն (ստամոքսի խանգարում): Նրանք չեն դիմանա վաղ գարնան ծանր աշխատանքին և աննպաստ պայմաններին (քամի, ցուրտ) և շուտով կկոտորվեն: Ընտանիքը կթուլանա և ի վիճակի չի լինի աշխատավորների թիվը բազմացնելու, վոր, ինչպես գիտենք, առաջին պայմանն է բերքի ընթացքում շատ մեղր հավաքելու համար: Այսպիսով մեղվապահը կզբկվի իր արդյունքից:

Անհրաժեշտ է այստեղ ասել, վոր շոգից նեղվում է միայն ձմեռոցում գտնվող մեղուն: Դրսում ձմեռող մեղուները տաք յեղանակներին հնարավորություն ունեն փթակից դուրս գալու, արտաթորելու և ալլն:

Յուրաքանչեւ մեղուների վրա բացասական ազդեցություն է ունենում: Մենք գիտենք, վոր մեղվի կծիկը դիմանում է խիստ ցրտերին անգամ: Ժայռերի ծերպերում և ծառերի փչակներում մեղուները ձմեռում են, մինչդեռ ցրտերը յերբեմն հասնում են — 25°-ի և ավելի, բայց այդ նրանց վրա աս բանց է նսում:

Յերբ շրջապատող սղի ջերմաստիճանն ավելի ցածր է քան հարկավոր է, մեղուն ցուրտ է զգում, նա հանգըստի կացությունից դուրս է գալիս և գործ է դնում միշարք միջոցներ չմրսելու, ցրտից չտանջվելու և չմեռնելու համար (մկանային աշխատանք, ինչպես ասված է առաջում): Ահա այդ միջոցները (Лангстрот, пчела и улей).

1. մեղուն սկսում է շարժումներ գործել, վոր, ինչպես գիտենք, տաքանալու մի միջոց է: Ամեն մի մեղս սկսում է իր մարմինն արագորեն տատանել.

2. մեղուն սկսում է մեծ քանակությամբ մեղր ուտել. դրա հետեանքով նրա մարմնում բոլոր կենսական գործողություններն սկսում են կատարվել ավելի ուժգին կերպով: Բարձրանում է մեղվի մարմնի ջերմաստիճանը. ուրեմն մեղուն ուտելով տաքանում է.

3. կծիկի վերևի մասում գտնվող մեղուներն անընդհատ թևահարում են, ուղղելով վերևում գտնվող տաք ողջ դեպի բնի ներքևի ցուրտ մասը, վորտեղ գտնվող մեղուներն ավելի յեն մրսում.

4. կծիկի ներսում գտնվող մեղուներն անընդհատ շարժվում են դեպի կծիկի մակերևույթը՝ փոխարինելու մրսող մեղուներին, իսկ վերջիններս անցնում են կծիկի ներսը, իրենց սառած մարմինները տաքացնելու:

Շնորհիվ այդ գործողությունների մեղուներին հաջողվում է կծիկի ներսում ջերմաստիճանը բարձրացնել մինչև + 33—35 -ի: Մեղուն անընդհատ գտնվում է գործունյա և զրգաված դրուժյան մեջ. կծիկը լայնանում է: Մեղուն արթուն է և գաղաղած. նրա լժժոցը լսվում է մի քանի քալ հեռավորության վրա:

Այս դրուժյունը մեղուների համար չափազանց աննպաստ է, վորն ունենում է հետևյալ հետեանքները.

1. մեղուները մեծ քանակությամբ մեղր են ուտում և սպառում իրենց պաշարը.

2. մեղուների հետին աղիքը լցվում է կղկղանքով, վորի հետեանքների մասին արդեն գիտենք.

3. մեղուն սպառում է իր կենսական ուժերը, զառամում, հյուժվում. նրա առողջությունը խանգարվում է (ստամոքսը):

փեթակում գոլորշու ավելցուկ առաջանալ, բայց խոնավությունն սպառնական չափերի չի հասնի: Յերբ ջերմաստիճանը կրննի (փեթակի ողը կսառչի), այլևս ողն իր մեջ չի կարող լուծված պահել գոլորշու սովորական քանակությունը. գոլորշին խտանալով՝ կնստի փեթակի պատերին, հատակին և հացերի վրա. բաց բջիջներում մեղրը կսկսի ջուր ծծել. նա ջրալի կդառնա և կսկսի թթվել: Մեղրի ծավալը բջիջներում կմեծանա և մեղրը կսկսի ծորալ հատակի վրա: Կնքած բջիջներում ել կափարիչների անշնան ծակոտիներից մեղրը կսկսի ջուր ծծել և դուրս գալ փոքր կաթիլներով: Հացերը և մանավանդ ծաղկափոշին կբորբոսեն: Պատն ու հատակը ևս բորբոսով կծածկվեն: Փեթակից ջուրը դուրս կհոսի: Փեթակի ողը կապականվի: Վատ կերակրից (թթված մեղր) և ծանր ողից մեղուների առողջությունը կվտանգվի, մեղուները կսկսեն սատկել և նրանց դիակները փեթակի հատակին կնեխեն ու կբորբոսեն: Այս վիճակի մեջ գտնվող ընտանիքները կարող են բոլորովին հանգչել. լեթե չհանգչեն ել, շատ մեղու կկորցնեն և կթուլանան. մեղուները գարնան սկզբին կենսունակ չեն լինի, շատերի մայրերը կսատկեն: Մեղուն փորլուծ կստանա:

Ջրի խնդիրը.— Մեղվաբուծական գրականության մեջ մենք այս խնդրի մասին հակասական կարծիք ենք լսում. վոմանը (Դագան) կարծում են, վոր մեղուներին ձմեռվա ընթացքում ջուր անհրաժեշտ է, և վոր նրանք ոգտվում են ջրի այն մանր կաթիլներից, վոր գոյանում են փեթակներում՝ գոլորշիներից: Վոմանք խորհուրդ են տալիս փեթակն անթափանցելի նյութերով ծածկել, վորպես զի պատ ու առաստաղի վրա ջուր նստի և մեղուներն ոգտվեն նրանից. վոմանք խորհուրդ են տալիս մինչև իսկ մեղուներին փեթակում ջուր տալ. ուրիշները գրա-

նում են, վոր վորքան փեթակը չոր լինի, այնքան լավ: Այդ չի նշանակում, թե ողն ել պետք է չոր լինի. նա պետք է վորոշ աստիճանի խոնավություն պարունակի յուր մեջ: Մենք մեր անձնական դիտողությունների և փորձերի վրա հիմնվելով և մեղվաբուծական գրականության հակասական տվյալները վերլուծելով՝ միանում ենք վերջին կարծիքին: Լավագույն կերպով ձմեռում են այն ընտանիքները, վորոնց փեթակներում պատերի և հացերի վրա վոչ մի կաթիլ ջուր չի գոյանում մինչև նրանց դուրս դնելը: Նպաստել փեթակում ջրի կաթիլներ առաջանալուն, կնշանակե առհաստականորեն մեղուներին տղետալի դրության մեջ դնել:

Բաց մեղուները վորտեղից են ջուր վերցնում, վորն անհրաժեշտ է թե իրենց համար և թե վորդի համար, վոր նրանք խնամում են դեռ փեթակից դուրս չթռած՝ ձմեռվա վերջում: Յերբ ջերմաստիճանը նորմալ է (6—8), փեթակի ողը, ինչպես տեսանք, վորոշ քանակությամբ գոլորշի չե պարունակում իր մեջ, նա գոլորշիներով հագեցած է. բաց բջիջներում գտնվող մեղուն ողից վերցնում է խոնավություն և ըստ իր թանձրության միանգամայն բավարար դառնում մեղուների գործածության համար: Մենք հաճախ առիթ ենք ունեցել դիտելու, վոր, մեղրից բացի, ջրի վոչ մի աղբյուր չունեցող մեղուները հաջողությամբ ոգտագործում են կերակրաչաղախը և կտոր շաքարը, վորոնցից, մանավանդ վերջինը, լուծելու համար, ջուր անհրաժեշտ է. յենթադրում ենք, վոր թե այս նրպատակի համար և թե վորդերի համար կերակուր պատրաստելիս մեղուներն ոգտվում են իրենց թքից, վորը բավարարում է ձմեռային սահմանափակ պահանջը, ուստի և մեղուները վոչ իրենց և վոչ ել վորդի համար ուրիշ աղբյուրից ջուր ձեռք բերելու կարիք չեն զգում: Թե ինչ բա-

ցասական ազդեցութիւնն եւ ունենում մեղուներէ վրա շըր-
ջապատող ողի բարձր շերմաստիճանը, մենք արդեն տե-
սանք, բայց դրա վնասակար ազդեցութիւններէ մեկն եւ
այն է, վոր յերբ շըրջապատող ողը չափից ավելի տաք է,
այն ժամանակ նա ընդունակ է դառնում իր մեջ ավելի
մեծ քանակութեամբ գոլորշի պահելու լուծված գրութեան
մեջ: Դա ֆիզիկայի սարրական որեւնքներէ մեկն է. ու-
րեմն, յերբ ողը, որինակ՝ ունի 6—8° և նրա խոնավու-
թեան աստիճանը նորմալ է, մեղրն ողից է խոնավու-
թիւնն ստանում, իսկ յերբ ողի շերմաստիճանը բարձրա-
նում է 12—13°-ի, ողն սկսում է մեղրից գոլորշի
խելի: Շնորհիվ դրա, մեղրը թանձրանում է և անհարմար
դառնում մեղվի համար. մեղուն ծարավում է և անհրաժեշ-
տութիւն զգում ջուր ճարելու, և վորովհետեւ փեթակում
նա այդ ջուրը ճարել չի կարողանում, ուստի և նեղվում է,
տանջվում և վնասվում: Միշատաբանութիւնից մենք գի-
տենք, վոր խոնավութեան աստիճանն անմիջականորեն ևս
ազդում է միջատի որգանիքի վրա:

Յերբ ողի շերմաստիճանն ընկնում է (ողը պաղում է),
նա իր մեջ յեղած գոլորշին լուծված գրութեան մեջ
պահել չի կարողանում, և գոլորշին մանր կաթիլներ
գոյացնելով, նստում է փեթակում, վորից խոնավութիւնն
է առաջանում. Ուրեմն թե փեթակում խոնավութիւնն
չառաջանալու և թե մեղուների չծարավելու համար առա-
ջին և ամենակարևոր պայմանը նորմալ շերմաստիճանն է.
Խոնավութեանից ազատ լինելու չեղիրորդ պայմանն է
գոլորշու արտահոսումը փեթակից. դրա համար անհրաժեշտ
է փեթակը ծածկել այնպիսի ծակոտկեն նյութերով, վորոնք
ողբայ թողնեն. իհարկե, ողի հետ գոլորշին եւ դուրս
կգնա:

Լույսի ազդեցութիւնը ևս ձմեռող մեղուների վրա

բացասական է. յեթե շերմաստիճանը նորմալ է և մեղուն
ընկղմված է կիսարնդարմացած վիճակի մեջ, լույսն զգա-
լի կերպով չի գրգռում մեղուներին. բայց յեթե շեր-
մաստիճանը բարձր է և մեղուները գտնվում են գործու-
նյա և գրգռված վիճակում, լույսը նրանց դրդում է թռիչք
գործել և նրանք ցրել են դայիս, փշանում ձմեռոցում, կամ յե-
թե գուրան են ձմեռում, թափվում են ձյունի վրա—կոտոր-
վում. իսկ յեթե մեղուները բացարձակ մթութեան մեջ են
գտնվում, փեթակում շոգիլներու դեպքում անգամ թռիչքի
փորձ չեն անում:

*
*
*

Մեղվապահի ամենամեծ հոգսը պետք է լինի դեռ
գլխավոր բերքի վերջերին իր մեղուներն ապահովել լա-
վազույն վորակի պաշարի անհրաժեշտ քանակով, վորի
դասավորութիւնը ևս պիտի համապատասխանի մեղվի
պահանջներին:

Պաշարի վորակը մեղուների հաջող ձմեռելու ամե-
նակարևոր պայմաններից մեկն է:

Հանգստի շըջանը, ինչպէս գիտենք, տևում է 6 ամիս,
վորից միայն 1—2 ամսվա ընթացքում մեղուները յեր-
բեմն դուրս թռչելու և իրենց ստամոքսում հալված ված
կղկղանքից ազատվելու հնարավորութիւնն ունեն: Մեր
յերկրի լեռնային մասում 5 ամիս (նոյեմբերի 15-ից ապրիլի
15-ը) նախալեռնային մասում 4 ամիս (դեկտեմբեր-մարտ),
իսկ դաշտային մասում 3 ամիս (դեկտեմբերի 15-ից մար-
տի 15-ը) նրանք փեթակից բոլորովին դուրս չեն թռչում.
այդ ժամանակամիջոցում նրանք չեն աղտաթորում: 3—5
ամիս մեղուները համար հնարավոր է առանց արտաթո-
րելու նստել փեթակում միայն յերկու պայմանով. նախ՝
յեթե նրանց ընդունած կերը բարձր վորակ ունի, այսինքն՝
իր մեջ պարունակում է չնչին քանակութեամբ անմար-
սելի նյութեր և յերկրորդ, յերբ նրանք չնչին քանակու-

Թյամբ կեր են ընդունում: Բայց մինչև իսկ այդ նպատակ-
վոր պայմաններում ձմեռելիս ել մեղվի հաստ աղիքը
լցվում է կղկղանքով, վորից նա ազատվում է զաքնան
առաջին տաք որերը փեթակից դուրս թռչելով: Յեթե
ձմեռվա կերակրի վորակը լավ չե, այսինքն՝ յեթե կերն
իր մեջ պարունակում է անմաքսելի նյութերի մեծ տոկոս,
այն ժամանակ մեղվի հետին աղիքը շուտով լցվում է
կղկղանքով, նրա մաքսողությունը խանգարվում է, առող-
ջությունը քայքայվում, և նա արտաթորում է փեթակում
ու ապականում հացերը: մեծ թվով մեղուներ կոտորվում
են փեթակում, կենդանի մնացածներն ել թուլանում են
ու հյուժվում: Բացի այդ, նրանց մեծ մասը զարնան հենց
առաջին որերը կոտորվում է և ընտանիքը խիստ թու-
լանում: Մեղրացողը կամ մանանան այդ վատորակ կերերի
շարքին են պատկանում: Այսքանը բավական են համարում
այդ խնդրի առթիվ մեր առաջուց ասածը լրացնելու
համար:

Ձմեռային հանգիստ կացության մեջ գտնվող մեղու-
ներին ամեն կերպ պետք է պահպանել վորելի անհա-
զրսությունից: Ամեն մի ցնցում, ամեն մի թխկոց նրանց
հանգստի կացությունից հանում է, գրգռում: մեղուներն
անմիջապես գործունյա դրության են անցնում, կծիկի
ջերմաստիճանն արագորեն բարձրանում է մինչև 33—35°/0:
Ամեն մի այսպիսի դեպքում մեղուներն սկսում են մեղր
ուտել: Այսպիսով, նրանք մի կողմից վատնում են պաշարը,
իսկ մյուս կողմից նրանց վորը լցվում է կղկղանքով,
վորի հետեանքների մասին արդեն խոսել ենք: Ամեն
անգամ լիակատար հանգստի կացությունից դուրս գալով
և գործունյա դրության անցնելով, մեղուները վատնում
են իրենց կենսական ուժերը, վոր նրանց համար այնքան
անհրաժեշտ է:

Գրգռվելիս մեղուների բնական դասավորությունը

կծիկում խանգարվում է. նրանք շաղ են գալիս փեթա-
կում և, շնորհիվ ցրտի, նրանց համար դժվար է լինում
կրկին վերականգնել իրենց նորմալ դասավորությունը.
շատ մեղուներ կծիկից բաժանվում են, ցրտահար լինում
և սատկոտում:

Յեթե մեղվապահը ժամանակին իր մեղուներին ինչ-
պես հարկն է չի հոգացել և ձմեռվա ընթացքում փեթակ-
ները շարժում է, բաց ու խուփ անում՝ նրանց կարիքները
բավարարելու համար, դրանով նա խիստ վնասում է
մեղուներին:

Մկները ձմեռող մեղուների ամենաչար թշնամիներն
են. նրանք ուտում են մեղրը, մեղուներին, կտրատում,
թափում են չեչերը: Մեղուները ձմեռը մկներից պաշտ-
պանվել չեն կարողանում, վորովհետև պաղած-թմրած են
լինում. այն մեղուները, վորոնք կծիկից բաժանվում են,
իսկույն սառչում են, վայր թափվում, ուստի մուկն
անպատիժ շարունակում է իր ավերածությունը (յերբեմն
մեղուները մկներին այնուամենայնիվ սպանում են, բայց
դրանով չպետք է հանգստանալ): Յերբեմն մկները փեթա-
կում բուն են դնում և ճտեր հանում: Բայց մկների պատ-
ճառած փաստը միայն այդ չե. նրանք իրենց աղմուկով
և չիկչիկոցով անհանգստացնում են մեղուներին ու ամ-
բողջ ձմեռվա ընթացքում նրանց պահում են լարված ու
գրգռված դրության մեջ. իսկ այդպիսի դրության հետե-
վանքները մենք լավ գիտենք:

Ձմեռվա ընթացքում վորդ խնամելը.— Փեթակում
սովորաբար ձմեռելու վերջին ամսում տեղի չե ունենում
մի յերևույթ, վորը շատ մեծ ազդեցութուն է գործում
ձմեռող ընտանիքի վրա: Դա այն է, վոր մեղուները
դրդում են մորը ձու ածել և սկսում են վորդ խնամել:
Դրա հետ միասին բարձրանում է ջերմաստիճանը կծիկի

ներսում. մեղսները գործունյա դրուժյան են անցնում և մեղքի սպառումը խոշոր չափեր ե ընդունում, այս յերե-վույթի նշանակության և ազդեցության մասին մենք պետք ե պարզ գաղափար ունենանք և վորոշենք մեր վերաբեր-մունքը դեպի այն:

Առաջին հայացքից թվում ե, վոր սա մի նորմալ և նպատակահարմար յերևույթ ե, վորովհետև վորքան մե-ղունները շուտ են սկսում վորդ խնամել, այնքան շուտ են դուրս գալիս յերիտասարդ մեղուներ՝ փոխարինելու աշ-նան մեծահասակ, դառամած մեղուներին. վորքան շուտ ե սկսվում վորդի խնամատարությունը, այնքան ավելի ապահովված ե ընտանիքի առավելագույն զարգացումը մինչև գլխավոր մեղրաբերքը. վերջապես, մեր այս կամ այն շահերին գուգադիպում ե այդ յերևույթը, թե վոչ, գուցե դա մի նորմալ և անխուսափելի յերևույթ ե, վորն արգելել՝ կնշանակե խանգարել ընտանիքի կյանքի որինաչափությունը. գուցե, յեթե ուզենք ել, չենք կարող կասեցնել այդ յերևույթը, սւրեմն մենք պետք միայն ըն-դունենք այն և հաշտվենք նրա հետ:

Ամենից առաջ մեզ պիտի հետաքրքրի մի հարց. գլխա-վոր մեղրաբերքի սկզբին իրենց զարգացման գաղաթնա-կետին հասած ընտանիքներ ունենալու համար անհրաժեշտ ե արդյոք, վոր մեղուները դեռ ձմեռոցում սկսեն վորդ խնամել:

Մեր յերկրի լեռնային մասում գլխավոր բերքն սկրս-վում ե ամենաշուտը հունիսի 18—20-ին (Սուխու Ֆան-տան). ավելի հաճախ նա սկսվում ե հուլիսի 15—18-ին (Ծաղկաձորի հովիտը, Սևանա լճի ավազանը): Մեղուները սովորաբար դուրս են դրվում մոտավորապես ապրիլի 15-ին. ուրեմն դուրս դնելուց մինչև բերքի սկիզբը տևում ե առնվազն 65 օր, իսկ շատ տեղերում՝ 90 օր և ավելի:

Այդ ժամանակամիջոցում լիակատար հնարավորություն ե ընտանիքն իր զարգացման գաղաթնակետին հասցնելու, միայն թե ձմեռվա ընթացքում նա սպառած չլինի թր պաշարը և կենսական ուժերը և զարգացման ընթացքում նրանք չտուժեն ցրտից և սովից:

Բայց յեթե փեթակները դուրս դնելուց մինչև բերքն սկսվելու ժամանակն ավելի կարճ ել լիներ և ցանկալի լիներ ընտանիքներին դրդել վաղ զարգացման, մենք այդ նպատակին չեյինք հասնի. մեղուներին ձմեռոցում վորդ խնամել տալով: Վորքան ել մեղուները ձմեռոցում վաղ սկսեն վորդ խնամել, մինչև դուրս դնելը նրանք հազիվ կարող են չնչին քանակությամբ մեղու տալ. այդ չնչին քանակությամբ վորդը խնամելու համար նրանք վերջին մեկ ամսվա ընթացքում կգործածեն մեծ քանա-կությամբ մեղը, գործունյա դրուժյան կանցնեն և կվատ-նեն իրենց կենսական ուժերը, ուստի և սեր վնասն ոգուտից շատ կլինի: Տյունինի ստույգ գիտական փորձը միանգամայն հաստատում ե մեր ասածը:

Մեղուները սովորաբար վորդի խնամատարությունը չեն կարողանում հաջող կերպով տանել փակված վիճակում: Դրա համար ել, յեթե մեղուները ձմեռոցում վաղ են սկսում վորդ խնամել, դուրս դնելիս մենք տեսնում ենք, վոր վորդուձուն ցած ու ցրիվ են լինում և խառնիխուռը: Այդ ապացուցում ե, վոր խնամված վորդերից շատերը փչացել են, յերևի, իհարկե, անհրաժեշտ նյութերի բացակայության պատճառով (ջուր, ծաղկափոշի և այլն):

Մյուս կողմից՝ իր մեղուների կյանքին ուշադիր կերպով հետևած ամեն մի մեղվապահ մեզ հետ միասին կհաստատի, վոր մեղուները վաղ սկսում են վորդ խնամել այն դեպքում, յերբ ձմեռոցը շոգ ե և նրանք անհանգիստ և գրգռված վիճակում են յեղել: Նույնը տեղի յե ունենում

նույնպես այն դեպքում, լերք մեղուները գրգռվել են ցրտից: Ընդհակառակը, լեթե մեղուները մինչև դուրս դնելու ժամն ընկղմված են յեղել լիակատար հանգստի մեջ և չեն տուժել վոչ ցրտից, վոչ շոգից և վոչ այլ անհանգրատացնող հանգամանքներից, դուրս դնելիս, չնայած լավ լեղանակին, դեռ մեղուն փեթակից դուրս չի թռչում, այնպես, վոր կասկածում ես, թե նա հանգել է: Փեթակներից շատերում դեռ մայրը չի սկսել ձու դնել: Դրանից մենք կարող ենք յեզրակացնել, վոր աննպաստ պայմանները դրդում են մեղվին վաղ սկսել վորդի ու ձուի խնամատարութունը և, ընդհակառակը՝ նպաստավոր պայմանները մեղուների համար լիակատար հանգստի կացութուն ստեղծելով՝ հետաձգում են վորդ խնամելը:

Մեր այս տեսակետը հաստատում է մեղվաբուծության խոշորագույն հեղինակութուններից մեկը՝ Ֆիլիպսը*)։ Նրա կարծիքը մեզ համար առանձնապես արժեքավոր պիտի լինի, վորովհետև նա խոսում է ամերիկյան մեղվաբուծության փորձի վրա հիմնվելով, վորտեղ մեղուների ձմեռելը դրված է լավագույն հիմքերի վրա:

«Մեղուները յերբեմն ձմեռվա ընթացքում սկսում են վորդ խնամել, վոր սովորաբար հետևանք է լինում զանազան արտաքին աճեցումալ պայմանների: Վորդի խնամատարութունը պայմանավորում է բարձր ջերմաստիճան և դրան համապատասխան, չափից դուրս գործունեություն՝ ի վնաս ընտանիքի: Պեսֆ ե, վորֆան կարելի չե, յերկար ժամանակ խուսափել վորդուձու առաջանալուց, քանի վոր մեղուները հնարավորութուն չունեն ազատորեն թռչել գործելու:

Դրա հետ միասին չպետք է մոռանալ, վոր հաճախ ձվարկությունն սկսվում է բացոթյա ձմեռող փեթակ-

ներում հենց ցրտերի ժամանակ: Մեղվի ընտանիքի ջերմաստիճանի մասին մեր վերևում ասածները հաստատում են այն տեսութունը, վոր դրաի չափազանց ցուրտն առաջացնում է կծիկի ջերմաստիճանի բարձրացում մինչև այն աստիճան, վոր հնարավոր է դառնում ձվարկությունը, և վոր այդ մի պատասխան է արտաքին ցրտին» *):

Վերն ասածներից մեզ համար պարզ պիտի լինի, վոր ա) թե մեղուների և թե մեր շահերի տեսակետից ձմեռաույն, վոր մեղուները ձմեռելու վիճակում չսկսեն վորդ խնամել, բ) վոր ձվարկությունը և վորդ խնամելը ձմեռելու ընթացքում վաղ են սկսում աննպաստ պայմանների շնորհիվ և գ) վոր դրանից խուսափելու համար պետք է մեղուների համար ստեղծել ձմեռելու նպաստավոր պայմաններ, այնպես, վոր նրանք մինչև դուրս դնելու ժամը գտնվելիս լինեն կիսարնգարմացած (լիակատար հանգստի) կացության մեջ:

Յերբ մեղուները ձմեռելը տևում է 5 ամիս և ավելի, հավանորեն ինչպիսի պայմանների մեջ ել դնելու լինենք նրանց, վերջին 20—25 օրվա ընթացքում նրանք մեծ մասամբ կսկսեն վորդ խնամել, բայց լեթե նրանք նպաստավոր պայմանների մեջ են դրվում, վարդուձուի քանակը շատ սահմանափակ կլինի և նրա զարգացումը նորմալ կընթանա և միևնույն ժամանակ ընտանիքից շատ ուժ և ծախս չի խլի:

Յերբ մեղուները լավ են ձմեռում, դուրս դնելիս նրանցում վորդուձուի քանակը շատ քիչ է լինում և վիճակը շատ լավ: այդ նրանից ե, վոր նրանք ուշ են սկսել վորդ խնամել և քիչ քանակությամբ. դրա շնորհիվ նրանք վորդի խնամքը կարողացել են հաջող կերպով տանել՝ առանց դրսից ջուր և ծաղկափոշի բերելու: Իսկ յերբ վատ

*) Յ. Գиллис, Пчеловодство, 1930, стр. 201.

*) Ընդգծումները մերն են:

ենն ձմեռում, դուրս դնելիս վորդուձուռն ավելի շատ մակե-
րես ե բռնում, բայց ցրված ե լինում. այդ յուր հեր-
թին նշանակում ե, վոր մեղուն վաղ ե սկսել վորդուձուռ-
նամեղ և մեծ քանակությամբ, և վերջինս շարունակ
փչացել ե:

Ստույգ փորձով ապացուցված ե, վոր կղկղանքի զգա-
լի կուտակումն առաջացնում ե կծիկի շերմաստիճանի
բարձրացում, վորի հետևանքով մեղուններն սկսում են վորդ-
նամեղ: Ուստի և միանգամայն ընդունելի լե մի յենթա-
դրություն, վոր յերբ ձմեռելու ժամանակամիջոցը կարճ
ե (թերևս 3—4 ամիս), և մեղունները ձմեռն անց են կոց-
նում լիակատար հանգստի վիճակում (լավ ձմեռոց), դուրս
դրվելու մոմենտին փեթակներում վորդուձուռ կարող ե
չլինել, մինչդեռ յերբ այդ կացությունը լերկարատե
ե, ինչպես ել լինի, մեղունները կսկսեն վորդուձուռ խնամել
վորովհետե վորքան ել ձմեռելու պայմանները նպաստավոր
լինեն և վորքան քիչ ուտեն մեղունները, նրանցում կղկը-
ղանքի կուտակում կառաջանա և նրանց մաքմի շերմաս-
տիճանը կբարձրանա: Ավելորդ չենք համարում մեր մի
դիտողությունը ևս բերել. յերբ ձմեռոցը ցուրտ ե կամ
սառ, մեղունները զրգուված են և խիստ աղմկում են, իսկ
յերբ շերմաստիճանը նորմալ ե, մինչև դուրս դնելու մո-
մենտն ել ձմեռոցում վոչ մի աղմուկ չկա և կծիկը համա-
բյա անշարժ ե. չնայած դրան, դուրս դնելիս մենք փեթակնե-
րում վորդուձուռ գտնում ենք, ինչպես ասացինք, լավ վի-
ճակում. այդ նշանակում ե, վոր յերբ շերմաստիճանը, ուրե-
մըն ե մեղունների վիճակը նորմալ ե, սահմանափակ չափով
վորդուձուռ գցելը և խնամելը թեպետ առաջացնում ե կծի-
կի շերմաստիճանի բարձրացում, բայց մեղուններն աննոր-
մալ կերպով բարձր աշխատանքի (մկանային շարժումների)
չեն անցնում և չեն զրգուվում:

Այսպես թե այնպես, այս խնդրի գործնական լուծումը
ևս այն ե, վոր մենք կարողանանք մեղուններին լիակա-
տար հանգստի վիճակում (շերմաստիճան) պահել մինչև
դուրս դնելը:

Դ. ՄԵՂՈՒՆԵՐԻ ՁՄԵՌԵԼՈՒ ՅԵՐԿՈՒ ՅԵՂԱՆԱԿ

Մեղունների ձմեռելու համար գործադրվում ե յերկու
յեղանակ. կամ մեղուններին թողնում են ձմեռելու դրսում
հենց իրենց տեղերում, կամ՝ ցրտերն ընկնելիս՝ նրանց
տեղավորում են համապատասխան շենքի մեջ մինչև դա-
րուն: Մինչև այժմ դեռևս այս խնդրի շուրջ տարաձայ-
նություն կա. վումանք մի յեղանակի կողմնակից են, ուրիշ-
ները՝ մյուս: Մի բանի մասին տարաձայնություն չկա,
վոր դրսում ձմեռող ընտանիքն անհամեմատ ավելի լե
ուտում. ըստ Ռուտի՝ յերկու անգամից ավելի (չանբազի-
տակ, եջ 232):

Կարծում ենք, վոր այս խնդիրը լուծելու համար պետք
ե հաշվի առնել յերկու հանգամանք. ա) տեղի էլիմայտիկան
պայմանները և բ) այն հարմարությունները, վոր իր աբա-
մադրության տակ ունի տվյալ մեղվաբուծական տնտեսու-
թյունը:

Մեղունների ձմեռալին խնամքի ամբողջ իմաստը մենք
կարող ենք մեկ նախադասությամբ ձևակերպել. ձմեռելու
ամբողջ ընթացքում (հանգստի շրջան) մեղուններին պետք
ե պահել լիակատար հանգստի կացության մեջ (կիսաբն-
դարմացած դրություն): Մենք արդեն գիտենք, թե ինչ
հանգամանքներ են խանգարում մեղվի հանգիստը, ուրեմն
և կարող ենք մեղուններին ապահովել բոլոր աննպաստ
հանգամանքներից. դրանցից ամենազխրավորը շերմաստի-
ճանի խնդիրն ե: Զի կարելի վիճել, վոր շերմաստիճանի
սուր աատանումներից մեղվին լիովին ապահովել և ամ

բողջ հանգստի շրջանում նրա համար միապաղպաղ ունեղաստավոր շերմաստիճան ստեղծել հնարավոր է միայն շենքի մեջ: Առողջ դատողութիւնը մեզ ասում է, վոր ինչպիսի պայմանների մեջ էլ դնենք մեղվին, զրոսում ձմեռելու դեպքում մենք նրան շերմաստիճանի տատանումներից լիովին ազատվել չենք կարող և այդ տատանումներն ավելի կամ պակաս չափով կանդրադառնան մեղուների վրա:

Ի՞նչ դեպքերում մեղուներին անհրաժեշտ է քողմեղ ուրսը ձմեռելու.— Միայն այն դեպքում, յերբ ձմեռն այնքան մեղմ է, վոր մեղուների վրա ցուրտն ազդեցութիւն չի կարող ունենալ, մինչդեռ ներսում մեղուն կտուժի տաքից. գերադասելի յե մեղուներին թողնել զրոսում: Կան տեղեր, վորտեղ համարյա թե ձմեռ չի անում, միայն յերբեմն ձյուն է գալիս և շուտով հալվում. մեղուները հնարավորութիւն ունեն յերբեմն թռիչք գործելու, մաքրվելու իրենց ստամոքսում հավաքված կղկղանքից. նրանք զրոս թարմ ոգում իրենց լավ են զգում. յեթե մենք ալպիսի պայմաններում մեղուներին շենքի մեջ դնենք, շերմաստիճանը չենք կարող հարմարեցնել մեղվի պահանջներին. ձմեռոցում ողբ տաք կլինի. իսկ թե ինչ ազդեցութիւն կունենա ալդ բանը մեղուների վրա, մենք արդեն գիտենք (մոլորութիւն կլինի կարծել, թե մեղուները ձմեռը կամ վաղ գարնանը կարող են վորևէ ոգտակար աշխատանք կատարել): Անդրկովկասում այդպիսի վայրերի թվին պետք է դասել Սև ծովի ծովափնյա մասերը, ինչպես Բաթումը, Սուխումը, Կասպից ծովի ափերը, ինչպես Մախաչկալան և մանավանդ Լենքորանը. բացի դրանից, նաև այն տեղերը, վորոնք թեպետ և ծովերից հեռու յեն, բայց կլիմայական տեսակետից գտնվում են ծովային քամի-

ների ազդեցութեան տակ, ինչպես, որինակ՝ Թիֆլիսը, Յեվլախը և այլն:

Ինչ դեպքերում մեղուներին կարելի յե քողմեղ ուրսում ձմեռելու.— Ավելի ցուրտ տեղերում էլ մեղուներին կարելի յե թողնել զուրսը. ահա թե ինչ է ասում այդ մասին Ե. Բերտրանը:

«Մեր լերկրում (Շվեյցարիայում) մինչև իսկ ամենաբարձր տափաստաններում, վորտեղ ցրտերը հասնում են 20-ից մինչև 25 աստիճանի ըստ Յելսիուսի, մեղուների բացթիւյս ձմեռելը վաղ մի դժվարութիւն չի ներկայացնում: Զուրուով ամբողջովին ծածկված փեթակները կարող են ամիսներով այդ դրութեան մեջ մնալ և մեղուն զրանից բոլորովին չի վնասվի»:

Սակայն այս տեսակետը մենք կարող ենք հնացած համարել. նա հիմնված չէ գիտական տվյալների վրա: Բերտրանից հետո ձմեռելու խնդրի գիտական ուսումնասիրութեան վրա շատ մեծ աշխատանք է կատարված: Ամերիկայի ժամանակակից լավագոյն մասնագետներից մեկը Ե. Ֆիլիպսն այդ մասին ասում է: «Յեթե տվյալ տեղում հունվար ամսին միջին շերմաստիճանը տատանվում է 4-ից 9,5-ի սահմաններում, մեղվապահը կարող է հնարավոր համարել մեղուների ձմեռելը ձմեռոցում. իսկ յեթե այդ շերմաստիճանը — 9,5-ից ցածր է, մեղուների ներսում ձմեռելը դառնում է համարյա պարտադիր»:

Այստեղ մենք պետք է նշենք, վոր, բացի կլիմայական պայմաններից, խնդրի լուծման համար վճռական նշանակութիւն ունեն նաև տվյալ կոլոնտեսութեան կամ խորհտնտեսութեան ռեալ հնարավորութիւնները. յենթադրենք մենք ստույգ տվյալներ ստացանք, թե տվյալ տեղում հունվար ամսին միջին շերմաստիճանը հավասար է — 11-ի. ըստ այդմ մենք սկզբունքորեն վորոշում ենք մեղուներին

ձմեռը պահել ներսում. բայց մենք վոչ միայն գիտական հիմունքներով կառուցված ձմեռոց չունենք, այլև վորևէ շենք, վորը փոքրիշատե տանելի կերպով կարելի լիներ հարմարեցնել մեղունների պահանջին, մինչդեռ հնարավորութուն ունենք փեթակները համապատասխան կերպով հարմարեցնել (տաքացում) բացոթյա ձմեռելու համար: Այդ դեպքում չարիքների փոքրագույնը կլինի մեղունների բացոթյա ձմեռելը: Հեղինակը, մի տարուց ավելի աշխատելով Գանձակում, լեկել ե այն յեզրակացության, վոր անգամ այդտեղ՝ խաղողի, նռան և թզի հայրենիքում մեղունների շենքի մեջ ձմեռելն ավելի ոգտավետ ե. 33-34 թվին մի մեծ մեղվանոց (200 փեթակ) գտնվում եր մի աղյուսաշեն կամարակաղ կիսանկուղում և դուրս դրվելիս հիանալի վիճակի մեջ եր. մարտի սկզբին այդ նկուղում ջերմաստիճանը + 5 եր:

Համենայն դեպս մեր մեղվաբուծական արտադրության ներկա ունի վիճակը նկատի առնելով, կարելի յե նպատակահարմար համարել մեղունների բացոթյա ձմեռելը Լոռվա, Դիլիջանի, Իջևանի, Շամշադնի, Զանգեզուրի, Ղափանի, ինչպես նաև Լեռնային Ղարաբաղի ցածրադիր տեղերում: Ինչ վերաբերում ե այնպիսի տեղերին, ինչպես Փամբակը, Ստեփանավանը և այլն, մենք առանց տատանվելու կառաջարկելիք այդ տեղերում մեղուններին ձմեռը պահել շենքերի մեջ: Անձնական փորձով առիթ ենք ունեցել համոզվելու, վոր այդ տեղերում խիստ ձմեռները հազվադուր չեն:

Այս խնդրի հատուկ ուսումնասիրությամբ մենք չենք զբաղվել: Վորքան մեզ հայտնի յե, Հայաստանի Մեղվաբուծական կայանը և խորհրդատեսություններն ել այս խնդիրներով չեն զբաղվել, ուստի և մեր ձեռքի տակ չկան նյութեր՝ մեր յերկրի զանազան վայրերի նկատմամբ

վորոշակի յեզրակացության դալու համար: Ասելու համար, թե վո՞րն ե ավելի ընդունելի, որինակ՝ Շահալուի համար՝ մեղունների բացոթյա ձմեռելը, թե ձմեռոցում, պետք ե ունենալ վոչ պակաս, քան ձմեռվա 3 տարիների միջին ջերմաստիճանն ըստ ամիսների, պետք ե ունենալ ստույգ թվեր, թե ձմեռվա ընթացքում մեղունները քանի՞ անգամ են թռիչք անում, յեր՞բ են ընկղմվում հանգստի կացության մեջ և յերբ են անցնում գործունյա դրության, թե վորքան պաշար են սպառում ձմեռոցում և դրսում և այլն: Ուստի և մենք հարկադրված ենք խորհուրդներ տալ մեր գործնական գիտողությունների և ձեռք բերած արդյունքների վրա հիմնվելով: Մեր տված ցուցմունքները կլինեն որինտիք և տեղերում աշխատողները խնդիրը պիտի լուծեն համաձայն ա) այդ որինտիք ցուցմունքների, բ) իրենց արտադրական փորձի, գ) իրենց ունի հնարավորութունների, մինչև խնդրի գիտական ուսումնասիրությունը և լուծումը:

Հասկանալի յե միանգամայն, վոր *hivus gnors* տեղերում մեղունների դուրսը անուշաքանկ միանգամայն անթույլատրելի յե, չնայած վոր մեղուններն այդ ցրտերին մի կերպ կարող են դիմանալ. անգամ Սուխու-Փանտանում, վորտեղ խիստ ձմեռ ե լինում, Իվան Շերշովի մեղվանոցը մի քանի տարի դրսում եր ձմեռում և ինքը շատ գոհ եր ստացված արդյունքներից: Յեթե մենք ասում ենք, վոր այդպիսի տեղերում մեղուններին դուրսը թողնել չի կարելի, դրանով բոլորովին չենք ուղղում ասել, թե մեղունները բացոթյա ձմեռելու ընդունակ չեն և անխտիր կկոտորվեն — կոչնչանան. մենք միայն ասում ենք, վոր այդ տեղերում հարմարավոր ձմեռոցում դրված մեղունների դրությունն անհամեմատ ավելի նպաստավոր և արդյունավետությունն ավելի բարձր կլինի:

Պետք է նշել, վոր մեր լերկերը Փոքր Կովկասյան լեռնաշղթայով յերկու կլիմայական գոտու չե բաժանվում։ Մինչդեռ այդ շղթայից հյուսիս (Գոի ավազան և Արաքսի ավազանի մի մասը) և արևելք կլիման ավելի մեղմ է և համեմատաբար ավելի խոնավ, նրանից հարավ (Արարատյան դաշտ, Դարալագյազ, Սևանա լճի ավազան և այլն) կլիման ցամաքային է և բավական խիստ. այս գոտում ահա, մինչև իսկ դաշտային մասերում (խաղողի և բամբակի դոռի) մեղունների ներսում ձմեռելն անհրաժեշտություն է։

Ե. ՄԵՂՈՒՆԵՐԻ ՁՄԵՌԵԼԸ ԴՐՍՈՒՄ

Մեղվի ընտանիքը դրսում կարող է հաջողությամբ ձմեռել միայն այն դեպքում, յեթե նա բավական հարուստ է մեղվով և յեթե լիովին ապահովված է պաշարով, իսկ թույլ ընտանիքները խիստ տուժում են ցրտից, մինչդեռ ուժեղները շատ լավ են զգում իրենց. ուստի և թույլ ընտանիքներն ավելի լավ է ներսը դնել ձմեռելու։

Փեքակների սառփելը.— Վոմանք մեղնում ընտանիքներին թողնում են ձմեռելու առանց վորևե տաքացման։ Այսպես եր ձմեռել Փամբակում գավհողբաժնի մեղվա-նոցը 1930-31 թթ. ձմեռը։ Ուրիշները մեղուններին թողնում են 10—12 շրջանակի վրա, նույնպես փոչ մի տաքացում չեն դնում կողքերից և մեղուններն այդպես ձմեռում են։ Կարծում եմ մեր ասածներից բավական պարզ պիտի լինի, վոր այս ձևով մեղուններին ձմեռը պահելը միանգամայն անթույլատրելի յե։ Իսկ վոմանք շրջանակները դնում են բնի մեջտեղը, աջից և ձախից դնում են միջնատախտակներ, վորոնց յետևի դատարկ տարածությունը լցնում են ծղոտով, իսկ վերևից դնում են ծղոտից պատրաստած բարձ (соломенный мат) մոտ 60 սմ հաստությամբ։

Կասկած չկա, վոր այսպիսի տաքացումը պետք է ընդունել անբավարար։

Նախ պետք է ծղոտը փոխարինել դարմանով։ Առհասարակ, վորպես տաքացման նյութ արտասահմանումն ել գործ է ածվում ծղոտ, խզարի թեփ, չոր տերևներ և այլն, բայց մեր լերկարտե և բազմակողմանի փորձերը մեզ բերին այն յեզրակացություն, վոր դարմանը վորպես տաքացման նյութ գերազանցում է այլ բոլորին։ Ուրեմն ծղոտի փոխարեն միջնատախտակների յետևը դարման պետք է լցնել։ Վորպեսզի փեթակը չկեղտոտի, մենք դարմանը դնում ենք տոպրակներով, վերևից մենք դնում ենք փայտյա շրջանակ ունեցող մի բարձ, վորի մեջ նույնպես դարման է լցրած։

Առհասարակ դարմանը պետք է ձանաչել վորպես առաջնակարգ տաքացման միջոց. մեր գյուղացիներն ամառը սարերից ձյունը բերում են և դարմանը լցնելով թոնիրը, նրա մեջ պահում են մինչև մեկ շաբաթ. այդ բավական է ապացուցելու համար, թե վորքան վատ հաղորդիչ է դարմանը։

Տաքացնելու այս յեղանակը մենք գործադրում ենք զարնան ընթացքում, բայց բացթյա ձմեռելու համար այդ յեղանակն անգամ պետք է համարել անբավարար։

Տաքացնելու ամենից կատարյալ ձև պետք է համարել հետևյալը, վոր այժմ ընդունված է Ամերիկայում. այդ այն է, վոր փեթակը տեղավորում են փայտյա պատյանի մեջ այնպես, վոր փեթակի 6 կողմից գոյնում է դատարկ տարածություն և այդ դատարկ տարածությունը լցնում են տաքացնող նյութով։ Մեղնում, ինչպես ասացինք, ամենահարմար նյութը դարմանն է։ Խնայողությամբ համար այժմ ընդունված է մի պատյանի մեջ ամփոփել 4 փեթակ։ Ռուտը գտնում է, վոր փեթակների տակը

տաքացնող նյութի շերտը պետք է լինի վոչ պակաս, քան 10 սմ, կողքերից՝ 15,6 սմ, իսկ վերևից՝ 26 սմ:

Մեր փեթակներն այս կերպ սարքելիս անհրաժեշտ է կառուրը վերցնել. բարձր կարելի՛ չէ թողնել և փեթակը վերից ծածկել դարձանով ու ընդհանուր կափարիչով:

Ամերիկայի հայտնի մասնագետ Դեմյոտսը գործադրում է մի շատ սրամիտ և անշուշտ ավելի հեշտ իրագործելի միջոց. դիկտից շինվում են յերկարավուն արկղներ, վորոնց մեջ կողքի վրա տեղավորվում է 8 շրջանակ: Այս արկղի հատակին դրվում է մի ձող, վորի վրա շրջանակները հենվում են և վորի շնորհիվ շրջանակների տակ առաջանում է անհրաժեշտ դատարկ տարածո: Թյունը (ըստ Ռուտի՝ 5 սմ): Հետանիքն ամփոփվում է այս արկղի մեջ. պարզ է, վոր շրջանակներն իրենց լետեի կողքերով դարձած են դեպի վեր. այդ կողմից շրջանակները ծածկվում են ծածկոցով. ապա փեթակի հատակը ծածկում են տաքացնող նյութի համապատասխան շերտով, վորի վրա դնում են այս արկղը: Իհարկե, այս արկղն անցք ունի, վորը համապատասխան հարմարանքի միջոցով միանում է փեթակի արկանոցին, վորպեսզի մեղուները դրսից ող ստանան և վաղ գարնան տաք որերին թռիչք գործեն. ապա փեթակի մեջ, արկղի չորս կողմը լցնում են տաքացնող նյութ, փեթակի վրա դնում են ևս մի կորպուս և մի վերնահարկ, վորպեսզի արկղն ամբողջովին պատվի տաքացնող նյութով, վորի շերտը հաստ պիտի լինի, մանավանդ վերեվից. յերբ տաքացումը դրված է, ծածկում են փեթակի կտուրը:

Ինչպես Ռուտը, այնպես և Ֆիլիպսը շատ գոհ են այս յեղանակից. մենք մեր տնտեսություններին խորհուրդ կապինք վորձել և կիրառել այս յեղանակը, վորն անշուշտ մեծ առավելություններ ունի:

Թյուն յեղանակները՝ փեթակը ծղոտով փաթաթելը կամ կրկնակի պատերով փեթակներ շինելը, պետք է համարել անբավարար. մենք կզգուշացնեյինք մանավանդ կրկնակի պատերով փեթակներ գործածելուց. նրանք ծանր են ու անձուռնի, միևնույն ժամանակ մեղուներին լիովին չեն ապահովում ձմեռային ցրտից: Վյատկայից մի ժամանակ ստացվում ելին այդպիսի փեթակներ. կարծում ենք՝ մի անգամ բավական է տեսնել այդ փեթակները՝ նրանցից ընդմիշտ հրաժարվելու համար:

Յերբ մեղվապահն իր փեթակները սարքում է ձմեռվա համար, պետք է հույս չդնի, թե ձմեռը կարող է մեղմ լինել. նա պետք է նախապատրաստվի ամենախիստ ձրմռան, վոր կարող է լինել սվյալ տեղում և դրա համապատասխան ել հարմարեցնի իր փեթակները: Յեթե ձմեռը մեղմ կլինի, նրա մեղուները տաք սարքված լինելուց չեն տուժի, մինչդեռ յեթե նա իր փեթակները տաք չի սարքել, յեթե ձմեռն սպասածին հակառակ խիստ ցուրտ լինի, մեղուները կարող են փչանալ: Պետք է նկատի առնել նաև, վոր ձմեռը մեղուներին վորևե ոգնություն հասցնել չի կարելի, յեթե անգամ նրանք կտոռվելիս լինեն, վորովհետև փեթակում վորևե աշխատանք կատարել, մանավանդ յերբ նա գտնվում է դրսում, անհնարին է:

Իհարկե, վերևում ցուլց տված յեղանակները պահանջում են բավական խոշոր շրտմական ծախս և նյութ, բայց այս խնդրում պետք է դեկավարվել այն սկզբունքով, վոր եժան է այն յեղանակը, վորը բարձրացնում և եժանացնում է արտադրանքը: Վորովհետև մենք այդ յեղանակներով կարող ենք խնայել յուրաքանչյուր փեթակի պաշարից առնվազն 2 կգ մեղր (իբրևանում անհամեմատ ավելի շատ), ուրեմն մեկ տարվա ընթացքում մենք կծած-

կենք մեր բոլոր ծախսերը և ամբողջ սարքավորումը մեզ կմնա ձրի:

Հասկանալի չէ, վոր վորքան տեղի կլիման տաք է, այնքան տաքացումն ավելի թեթեւ կարող է լինել և ընդհակառակը: Բայց Հայաստանում, մինչև իսկ ամենատաք տեղերում կլիման այնքան փափուկ չէ, վոր մենք ավելորդ համարելինք տաքացման ամենահիմնավոր ձևերը:

Նորմալ ոդափոխություն սարքելու համար անհրաժեշտ է մոմաշորը կամ տախտակյա ծածկը փեթակի վրայից վերցնել և շրջանակները ծածկել մի ծակոտկեն կտորով, իսկ վրայից դնել հարդավ լցված բարձր: Արկանոցը պետք է բաց լինի, բաց փոքրացրած: Յերբ փեթակն ամփոփում եք պատյանի մեջ, պետք է արկանոցի առաջ հատուկ անցք սարքել (սիշանցք):

Ֆիլիպան արկանոցի դիմաց, պառայանի մեջ 5 հատ կլոր անցք է սարքում, վորոնցից՝ խիստ ցրտերի ժամանակ՝ չորսը ծածկում է, մեկը թողնում բաց, իսկ մնացած ժամանակ բաց անցքերի թիվը հարմարեցնում է մթնոլորտի շերմաստիճանին: Յեթե արկանոցը բռնվում է սառցով և մեղունների դիակներով, յերբեմն պետք է մաքրել, բայց զգուշությամբ, վորպեսզի մեղունները չանհանգստանան:

Վորպեսզի ձմեռվա պայծառ օրերին, մանավանդ գարնան կողմը, յերբ օրերը տաքանում են, մեղուններն արևի ճառագայթներից դրդված դուրս չթռչեն և չկտորովեն, պետք է մի տախտակով արկանոցի վրա հով անել:

Մկներին պաշտպանելու համար պետք է կտուրի ողանցքները մետաղացանցով պատած լինեն. արկանոցն 8 միլիմետրից ավելի բարձր չպետք է լինի:

Փեթակներին ձեռք չպետք է տալ, թիկոց չանել և առհասարակ չանհանգստացնել նրանց: Լավ է, յեթե մե-

ղունները դասավորված են մեծ ճանապարհներից հեռու և գեանի ցնցումներից (կառքերի անց ու դարձ) ազատ են:

2. 2 Մ Ե Ռ Ո Ց

Մեզնում մեղուններին լավագույն դեպքում դնում են ձմեռելու վորևէ պատահական շենքում՝ սենյակում, մաքրում, խոնքում և այլն: Այդպիսի շենքերում շերմաստիճանը քիչ է տարբերվում դրսի շերմաստիճանից, և մեղունները ձմեռվա ընթացքում տանջվում են ցրտից, իսկ գարնան մոտերքն ողբ տաքանում է և մեղուններն սկսում են նեղվել շոգից: Բայց այդ դեռ լավ է, վորովհետև մեղունների տեղն առանձին է: Հաճախ նրանց դնում են հենց թոնրատները, վորտեղ իրենք են ապրում, կամ մի ախարիսի տեղ, վորտեղով անց ու դարձ են անում (նախասենյակ, միշանցք) և, վերջապես՝ մառան կամ նկուղ, վորտեղ մարդիկ հաճախ գնում-գալիս են: Այդ տեղերում քայլում են, դոփում, ցախ ձողում, դիպչում են փեթակներին և խանգարում նրանց հանգիստը: Թոնրատներում ծուխ է լինում*, ցուրտ, ապա՝ տաք. յերբեմն ողբ հագեցած է լինում գոլորշիներով և այլն. մառաններում և նկուղներում հաճախ խոնավ է լինում, ողբ՝ ծանր և հագեցած սոխի, կաղամբի, քացախի և այլ հոտերով: Ճիշտ է, մեղունները մի կերպ այս պայմաններում անց են կացնում ձմեռը, բայց ընտանիքների բավական զգալի տոկոսն ամեն տարի հանգչում է, իսկ մնացածները շատ պաշար են սպառում և շատ մեղու կորցնում: Դուրս դրվելու մոմենտին մեղունները փեթակում զառամած են լինում, հյուժված և հիվանդ (փորլուծ). բոլոր փեթակներում վորդուձու կա, բայց ցաք ու ցրիվ, խառնիխուռն:

* Սխալ աղիցությունը մեղունների վրա ձմեռվա ընթացքում ուղղակի կորստարեք է

Այս տողերը գրված են յեղել 1930 թվին, յերբ մեզ մոտ գեռեա վոչ մի մեղվաբուծական խորհանտեսություն, ինչպես նաև մեղվաբուծական կայան չկար, իսկ կոլտընտեսային մեղվանոցներն իրենց սկզբնական կազմակերպչական շրջանն եյին ապրում: Դրանից հետո սոցիալիստական մեղվաբուծությունը խոշոր չափով աճել ե թե կոլտնտեսություններում, թե նոր կազմակերպված մեղվաբուծական խորհանտեսություններում, ինչպես և պետական զանազան տնտեսություններին և հիմնարկներին կից՝ վորպես ոժտնդակ ճյուղ. ներկայումս սոցսեկտորում փեթակների թիվը 25.000-ից անցնում ե, բայց խոշոր նվաճումների հետ միասին մեր մեղվաբուծությունն ունի խոշոր թերություններ, հատկապես տեխնիկայի բնագավառում. մինչև հիմա գեռեա Հայաստանում գոյություն չունի վոչ մեկ հատուկ ձմեռոց, վոր կառուցված լինի ժամանակակից մեղվաբուծության գիտա-տեխնիկական հիմունքների համաձայն. մեղուները ձմեռում են պատահական շենքերում, ինչպես առաջ, և այդ հանգամանքը խոշոր չափով նվազեցնում ե մեղվաբուծության արդունավետությունը: 1931-32 թվին Փարաբարի այգեգործական տնտեսության մեղվանոցը ձմեռում եր մի սարայի մեջ, վորտեղ շաբաթներով ջերմաստիճանը —12 եր, իսկ յերբեմն իջնում եր մինչև—18. Նույն թվին Աշտարակի խորհանտեսության մեղուները ձմեռում ելին մեծ բարձրության մի շենքի մեջ (նախկին ողեգործարան) և այդտեղ ջերմաստիճանը նույնն եր. արկանոցներից դուրս հոսած ջուրը և գոլորշին սառել եր և ձեռքաչափ սառցի հաստ շերտ կազմել: 1932-33 թվին մեղվ. կայանի փեթակները Փաշի գյուղում դրվել ելին ձմեռելու նախապատմական գոմերում: Մինչդեռ անասնապահության մյուս ճյուղերի սոցվերակառուցումն ընթանում ե ռացիոնալ հիմունքներով, մինչդեռ ամեն տարի

կոլտնտեսություններում ու խորհանտեսություններում հարյուրավոր գոմեր են շինվում, մեղուները մեղնում ձմեռում են այնպես, ինչպես ձմեռում ելին առաջնորում՝ անհատ գյուղացիների մոտ, իսկ հաճախ՝ դրանից ել ավելի վատ:

Թվում ե, թե ժամանակն ե, նշելով մեր մեղվաբուծության ահագին նվաճումները, վճռականորեն շեշտել նաև այդ աղաղակող թերությունը և մեր խորհանտեսությունների ու կոլտնտեսությունների ուշադրությունը կենտրոնացնել այդ անհետաձգելի հարցի լուծման վրա:

Նախքան դիմելն այն հարցին, թե ինչպես պետք ե սարքել լավ ձմեռոցը, թվենք այն պահանջները, վորոնց նա պետք ե բավարարի.

1. Ջերմաստիճանը պետք ե լինի նպաստավոր և միապաղաղ՝ Յելսիուսի +6-ից մինչև +8. ջերմաստիճանի տատանումներ չպիտի լինեն:

2. Ձմեռոցում ողը պետք ե լինի բացառակորեմ մաքուր, ողափոխությունը՝ լավ:

3. Ձմեռոցում խոնավության հետք անգամ չպետք ե լինի:

4. Մեղուները պետք ե ձմեռեն լիակատար խավարի մեջ:

5. Վոչ մի ցնցում, վոչ մի թխկոց չպետք ե անհանգրստացնի մեղուներին:

Ամեն մի կոլտնտեսական շատ լավ գիտե, վոր սովորական շենքերում՝ սենյակում, մարագում, գոմում (յեթե վերջինում անասուններ չկան), յեթե ձմեռը վառարանն անընդհատ կերպով չվառվի, համարյա նույնքան ցուրտ կլինի, վորքան դրսում. նա լուր սոխն ու կարտոֆիլը յերբեք այդպիսի շենքի մեջ չի դնի: Ամեն մեկին շատ լավ հայտնի յե նույնպես, վոր յեթե մի սովորական փոռ փո-

րենք և կարտոֆիլը կամ ուրիշ արմտիք նրա մեջ դնենք՝ նրանք ցրտից միանգամայն ապահովված կլինեն։ Ամեն մեկը շատ լավ գիտե նույնպես, վոր ամենազաժան ցրտերին անգամ սառչում է միայն գետնի յերեսի շերտը՝ ամենաշատը՝ $\frac{1}{2}$ — $\frac{3}{4}$ մետր, իսկ դրանից ցած գետինը չի սառչում։ Ձմեռն աղբյուրների ջուրն անխափան հոսում է և մեզ թվում է, թե նա ավելի տաք է, քան ամառը։

Ամառը, ընդհակառակը, սովորական շենքերում խիստ շոգ է, իսկ նկուղներում, ջրհորներում՝ հով, աղբյուրների ջուրը՝ սառը, և այլն։ Այս պարզ առարկա դիտողությունները մեզ ասում են, վոր յեթե մենք ուզում ենք, վոր ջերմաստիճանը ձմեռոցում լինի միապաղաղ՝ ձմեռը տաք, իսկ գարնան տաքերին՝ հով, ապա մեղուներին ձմեռելու համար պետք է իջեցնենք գետնի տակ և այնքան խորը, վոր ձմեռոցն ամբողջովին լինի սառող շերտից ներքև։

Լավագույն ձմեռոցը գետնափոր ձմեռոցն է։ Միայն գետնափոր ձմեռոցը կարող է բավարարել վերևում թված պահանջները։ Լավագույն ձմեռոցներ շինում են ամերիկացիները։

Գետնափոր շինության մեջ ամենախիստ ցրտերին անգամ մեղուների արտադրած տաքությունը միանգամայն բավական է, վոր ջերմության աստիճանը պահանջված բարձրությունից չիջնի։ Գարնան կողմը միայն գետնափոր շինության մեջ կարող է ջերմության աստիճանը շատ չբարձրանալ։ Ըստ Ռուտի՝ լավ սարքած գետնափորում ջերմաչափը ցույց է տալիս $+7^{\circ}$, մինչդեռ դուրսը, սովորում անգամ ջերմաստիճանը $+27$ է։ Ողափոխությունն ուժեղացնելու և սահմանափակելու միջոցով ևս կարելի է ջերմաստիճանը կանոնավորել։

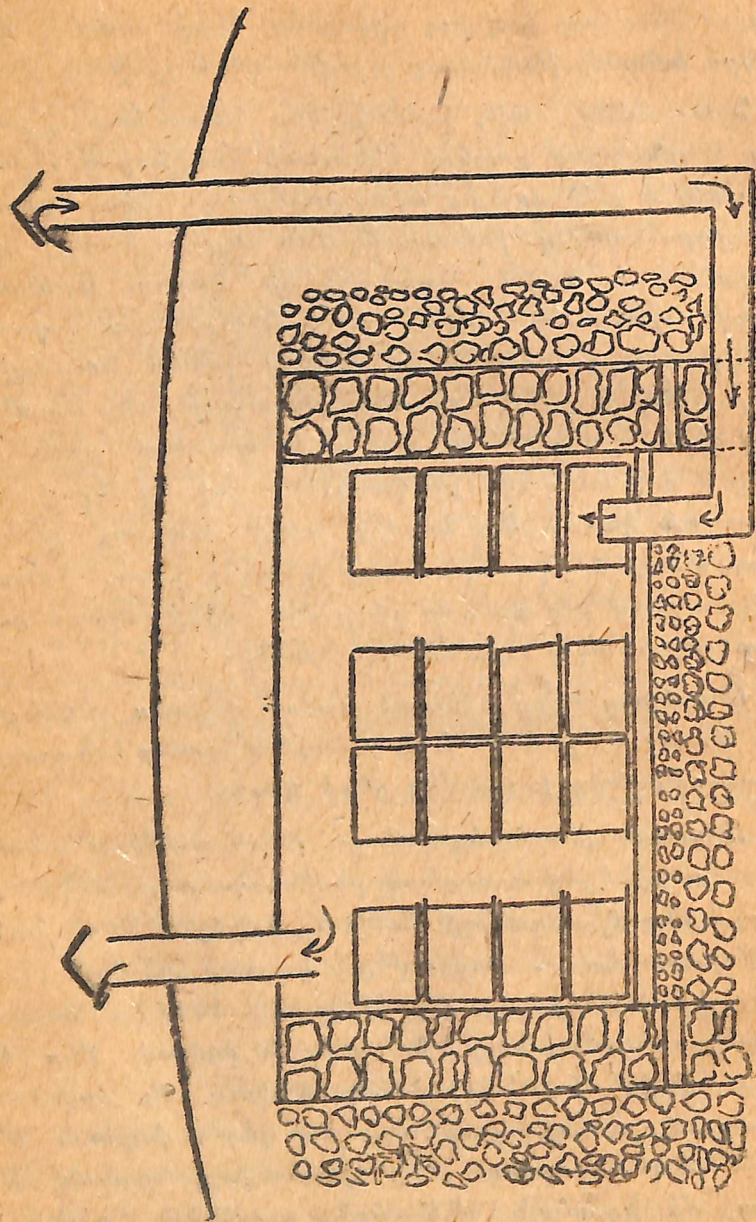
Գետնափորի համար պետք է ընտրել վորքան կարելի է չոր տեղ, բայց մինչև իսկ մի այդպիսի տեղ ձարելու

գեպընում էլ պետք է վորոշ միջոցներ ձեռք առնել, վոր ձմեռոցը խոնավությունից բուրրովին գերծ լինի։

Դրա համար, նախ, հատակը կես մետր խորությամբ պետք է լցնել լեռ քարերի գլխաչափ կտորներով, յերեսը խիճ փռել և խճի վրայից սվաղ քաշել։ Այս ձևով գետնի մեջ պարունակվող խոնավությունն այլևս ծծվել, վեր բարձրանալ և հասնել հատակին չի կարող։ Միևնույն կերպով պետք է կտրել խոնավության ճանապարհը պատերի կողմից։ Դրա համար նրանց յետևը նույնպիսի քարեր պետք է լցնել։ Վերպեզի խոնավությունը պատերի միջով վերև չբարձրանա, պետք է պատերը շարել լեռ քարով և վոշ տուֆով (քլավանգ) և վոշ էլ կրով, ալ սովորական կավով։ Այս կողմից ավելի ապահով լինելու համար պետք է, պատերի հիմքը գնելուց հետո, հատակի մակերևույթից քիչ ցած մի շարք մեծ սալեր շարել և ապա պատը շարունակել այդ սալերի վրայից։

Ամերիկացիները ձմեռոցի համար վորպես շինանյութ գործ են ածում ցեմենտ և դրա շնորհիվ նրանց ձմեռոցները խոնավությունից բուրրովին գերծ են։

Ռուսաստանում գետնափոր փոսի պատերը պատում են տախտակներով և դրանով բավականանում։ մենք այդ գտնում ենք միանգամայն անթույլատրելի։ Յես հունիս ամսին մտա Հյուսիս Կովկասի մեզվ. կայանի ձմեռոցը (Նովո-չերկասկի մոտերքում), վոր հենց այդ ձևով էր սարքած. այդտեղ ողն անտանելի ծանր էր և խոնավ։ Յես կգեղապետի իմ մեղուները ձմեռը թեկուզ մի սովորական մարագում պահել, քան այդպիսի գետնափորում։ Մենք առանձնապես շեշտում ենք գետնափորը խոնավության համար միանգամայն անթափանց դարձնելու անհրաժեշ-



Նկ. 4. Գետնափաղ ձմեռային

տուլթյունը, վորի համար մեր ցույց տված ձևը միանգամայն բավարար է:

Առաստաղը գետնի սառչելու շերտից ցածր պետք է լինի, իսկ հողի շերտը՝ վորքան կարելի յե հաստ (ըստ Ռուտի՝ 120 սմ):

Առանձին ուշադրություն պետք է դարձվի ոգափոխության խողովակների վրա. նրանցից մեկը վերջանում է հատակից մեկ կամ մեկ ու կես թիզ բարձրության վրա, իսկ մյուսը՝ հենց առաստաղի տակ. առաջինով պաղ ողը ներհոսում է ձմեռոց. իսկ մյուսով տաք ողը դուրս է գալիս ձմեռոցից: Խողովակները լավ է շինել փայտից. նրանց կտրվածքը հավասար է այնքան քառափայտից. նրանց կտրվածքը հավասար է 25 միլիմետրի, կուսի դյույմի (մեկ դյույմը հավասար է 25 միլիմետրի), վորքան փեթակ դրվում է ձմեռոց խողովակները պետք է ունենան փայտյա խուփեր, վորոնցով կարելի լինի խողովակները փակել կամ բացել, փոքրացնել կամ մեծացնել ըստ ջերմաստիճանի: Խողովակները պետք է հարմարեցրած լինեն այնպես, վոր նրանցով լույս չընկնի ձմեռոց (կտրի վրա յերկու կամ յերեք ծունկ): Նկար 4-ում ցույց է տված դրսից ող բերող խողովակների մի ուրիշ ձև, վոր ընդունված է Ամերիկայում. ըստ այդմ խողովակը ձմեռոցից բավական հեռու ուղղաձիգ իջնում է ձմեռոցի հատակից զօրից ցած, ապա ծունկ տալիս գետնի տակով գալիս է ձմեռոցի տակ և դարձյալ ուղղաձիգ բարձրանում վեր. դրա առավելությունն այն է, վոր դրսի պաղ ողն այս ստորերկրյա հանապարհորդությունը կատարելու ընթացքում բավական տաքանում է մինչև ձմեռոց մտնելը:

Յեթե գետինը քար է կամ խոնավ, այնպես վոր գետնափոք ձմեռոց շինել հնարավոր չե, կարելի յե ձմեռոցը շինել նաև կիսագետնափոք կամ ամբողջովին գետնի յերեսին, բայց այդ դեպքում անհրաժեշտ է հողի

հաստ շերտով ծածկել այն, այնպես, վոր հողաբլուր ստացվի՝ բայց հողաշերտի և պատերի արանքը լցնել լեռ քարերով, ինչպես ասված է գետնափոր ձմեռոցի նկարագրության մեջ: Ձմեռոցում դուռը պետք է սարքել այնպես, վոր նա անմիջապես դեպի դուրս չբացվի, այլ մի նեղ միջանցքի մեջ, վորը միջանցքի հակառակ ծայրում վերջանում է բացվող դռնով, այսինքն՝ գետնափորի դռնից վորքան կարելի չե հեռու:

Ըստ Ֆիլիպսի՝ «ձմեռոցի ծավալը պետք է այնպես լինի, վոր յուրաքանչյուր փեթակին դա մոտավորապես 0,4 խոր. մետր. իսկ յեթե ամեն մի փեթակին ընկնում է ավելի մեծ տարածություն, նրանց համար դժվար է լինում պահպանել անհրաժեշտ ջերմաստիճանը», և այդ վորպես նորմա ընդունելի չե: Ձմեռոցի լայնքը պետք է վերցնել 3,6 մետր, վորտեղ 4 շարք փեթակ է տեղավորվում և 2 հատ միջանցք է մնում, յուրաքանչյուրի լայնքը 0,6 մետր, իհարկե, յեթե կտուրների ծածկը և արկանոցատախտակն անձուռնի յերկար չեն: Ձմեռոցի բարձրությունը պետք է անել այն հաշվով, վոր իրար վրա տեղավորվի 4 լանգատրոտի կամ 3 Դադանի փեթակ: Դրա համար յերկու մետրը բավական է. այսպիսով մի զծի վրա կտեղավորվի 16 լանգատրոտի կամ 12 Դ. Բլատի փեթակ: Ձմեռոցի յերկարությունն արդեն կախված է փեթակների ընդհանուր թվից:

Նկատի առնելով, վոր առայժմ մեր մեղվանոցներն այդպիսի ձմեռոցներ չունեն և պիտի ոգտվեն սովորական շենքերից, անհրաժեշտ ենք համարում վորոշ խորհուրդներ տալ այդ շենքերը վորպես ձմեռոց հարմարեցնելու մասին:

Նախկառավ պետք է ասենք, վոր մեր նկարագրած ձմեռոցից հետո այդ նպատակի համար առաջնություն պետք է տալ նկուղներին, մանավանդ յեթե նրանք կա-

մարակապ են և չոր. մեղուները նրանցում շատ լավ ձմեռում են:

Իսկ յեթե մենք հարկադրված ենք ընտրել մեր գլուղական շենքերից (սենյակ, թոնրատուն, մարագ), ապա գերադասելի լին այն շենքերը, վորոնք հաստ քարե կամ կավե պատեր և քիչ անցքեր ունեն և չոր են. այնուհետև վաղորոք պետք է շենքի կտուրը սփաղել, վորպեսզի ջուր չկաթի. վերջինս մեղուների համար ուղղակի կորուստներ է. ապա պետք է շարել լուսամուտները և խնամքով սփաղել պատերը դրսից և ներսից, կամ գոնե ծեփել ճեղքերը: Այդ բոլորը պետք է անել այնպես վաղ, վոր մեղուները ներս քաշելու մոմենտին ձմեռոցը միանգամայն չոր լինի, իսկ յեթե ժամանակին այդ չի արված, ապա պետք է լուսամուտները դրսից և ներսից տախտակել և արանքը հարդ լցնել: Դուռը պետք է խնամքով սարքել և ներսի կողմից պատել հարդ լցրած հաստ մինդարով: Պետք է մի ուղանք սարքել դրսից ող գալու համար, թեկուզ դրան տակով, իսկ մյուսը՝ շենքի հակառակ կողմից, կտրի մեջ՝ ներսի ողը դուրս հոսելու համար: Ուղանքները պետք է միջնեցնել (ծնկավոր խողովակներ): Այս ձևով խնամքով սարքած շենքում մեղուները տանելի կերպով ձմեռում են: 1932-33 թվին Հոռոմի մեղվաբուծական խորհանտեսություն 700 թույլ ընտանիքները (միջին թվով 3 շրջանակի վրա) այսպիսի շենքերի մեջ ձմեռեցին չնչին կորուստով. ջերմաստիճանը + 3-ից ցած չի ջալ, չնայած դրսի—25° ցրտերին: Այսպիսի շենքերը պետք է փեթակներով լիքը լցնել, վորպեսզի տաքություն առաջանա:

Այն կոտնատեսականներին, վորոնք իրենց մի բանի փեթակը չզրկեն ինչպես պահել ձմեռը, խորհուրդ կտայինք փեթակները դնել վորեւե անբնակ շենքի մեջ, ամբողջովին պատել դարմանով, միայն թե անպայման դրսից թարմ ողը

ներհոսելու հատուկ հարմարություն ստեղծել և փեթակի ներսի ողբ ծածկով դուրս հոսելու համար (ծակոտկեն ծածկոց, դարմանով բարձ), վորոնց մասին արդեն ասել ենք: Մեղուները ձմեռն այս ձևով պահելու գեպըում, յեթե թարմ ողի ներհոսումը և փեթակի ողի արտահոսումը չի ապահովված ըստ այս ցուցմունքների, մեղուները կարող են փչանալ ողի պակասությունից:

Իսկ գոմերում յերբեք խորհուրդ չեյինք տա ձմեռը մեղուններ զնել:

Ե. ՄԵՂՈՒՆԵՐԻ ԽՆԱՄՔԸ ՅԵՎ ՀՍԿՈՂՈՒԹՅՈՒՆԸ ՉՄԵՌՈՑՈՒՄ

Ի՞նչպես սառել փերակները ձմեռոց դնելու համար.— Ինչպես արդեն ասել ենք, պետք է մոմաշորը վերցնել և շրջանակները ծածկել ծակոտկեն կտորով: Մենք անհրաժեշտ ենք համարում բարձր թողնել փեթակի վրա: Յեթե ձմեռոցը լիովին համապատասխանում է մեր առաջադրած պահանջներին, կարելի չէ միջնատախտակներ և տաքացում չդնել, բայց նկատի առնելով մեր անկատար ձմեռոցները, ավելի լավ է զնել. սրա առավելություններից մեկն էլ այն է, վոր գարնանը դուրս զնելիս մեղուններն արդեն տաքացում կունենան:

Յե՞րբ պե՞տք է մեղունները ձմեռոց դնել.— Վորքան մեղունները յերկար ոգավեն դրսի մաքուր ողից և հնարավորություն ունենան փեթակից դուրս թռչել և մաքրվել իրենց փորում հավաքված կղկղանքից, այնքան լավ: Բայց յեթե մեղունների ներս զնելն ուշացնեք, կարող են հանկարծ սկսվել անձրևներ և ձյունաբեր յեղանակներ: Ուստի, յերբ արդեն գիշերները ջուրը սառչում է և լեղյամ լինում, մեղուններին պետք է ներս տանել:

Մեղունները ներս տանելիս և դասավորելիս, վորքան

հնարավոր է, պետք է խուսափել նրանց զրզռելուց: Վերցնելուց առաջ փեթակների արկանոցը ցանցապատվում է կամ բռնվում թղթով. յերբ մեղունները ձմեռոցում արդեն հանգստացել են (հետևյալ ուրը), պետք է արկանոցները բանալ: Մեղուններն ամենից լավ է տեղափոխել պատգարակով (նասիկալով): Չպետք է մեղունները ձմեռոց տեղափոխել սալերով, վորովհետև ցնցումներից և թխկթխկոցից կծիկը քանդվում է և ձմերալին կորուստը դրանից մեծանում է:

Ջերմասիւնան.— Մեղվապահի ամենակարևոր հոգսը պիտի լինի հեռանել ձմեռոցի ջերմաստիճանին. նա պետք է ձմեռոցում անպատճառ ջերմաչափ ունենա և աշխատի նորմալ ջերմաստիճան պահպանել այնպեղ: Յեթե մեղունները տաքացված են, չպետք է անհանգստանալ, յեթե ջերմաստիճանը մի քանի օր զրոյից ցած իջնի: Ձմեռոցը տաքացնելու արհեստական միջոցների չպետք է դիմել, քանի վոր ջերմաստիճանը զրոյից ցած չէ, յեթե մինչև իսկ փեթակները տաքացված չեն: Իսկ ծայրահեղ դեպքերում մեղվապահը կարող է ստիպված լինել ձմեռոցը տաքացնել, բայց չափազանց զգուշ պե՞տք է լինել ջերմասիւնանի սուր տատանումներից:

Յերբ գարունը մոտենում է, յեղանակը տաքանում է, իսկ մեղունները դուրս զնելու հնարավորություն չկա, ձմեռոցում մեղունները կարող են խիստ կերպով տառապել շոգից (յեթե ձմեռոցը գեանափոր չէ): Այդ գեպըում ամեն հնարավոր միջոցներով պետք է ուժեղացնել տեղափոխությունը, գիշերները գոնեք բանալ և այլն: Միևնույն ժամանակ պետք է փեթակների արկանոցները լայն բանալ (համապատասխան միջոցներ ձեռք առնելով մկների դեմ) և ձմեռոցում պահպանել բացարձակ մթություն:

Յերբ մեղունները ցրտից կամ շոգից չեն նեղվում,

ընկնում են լիակատար հանգստի մեջ և փեթակում իրենց
այնքան հանգիստ են պահում, վոր ձմեռոց մտնելիս պետք
է ուշադրութեամբ ականջ դնես, վորպեսզի հազիվ լսես նը-
րանց խուլ և մեղմ բովոցը. յերբ փեթակն զգուշութեամբ
բաց ես անում, վոչ մեղու չէ յերևում, վոչ ձայն է լսվում,
կարծես մեղուները հանգած լինեն. խի յերբ վերևից
փչում ես, միքիչ հետո փեթակի խորքից մի խշշոց է լսու-
վում: Իսկ յեթե նրանք շոգում են կամ մրսում, ուժգին
կերպով աղմկում են:

Ձմեռվա ընթացքում առանց անհրաժեշտութեան
չպետք է մտնել ձմեռոց. մտնելիս պետք է աղմուկ և
թխկոց չանել: Յեթե մեղվանոցը լավ է հարմարեցրած,
բավական է ձմեռվա ընթացքում ընդամենը մի քանի ան-
գամ ներս մտնել՝ ստուգելու մեղուների դրությունը: Թե
ինչպես պետք է դասավորել փեթակները ձմեռոցում, այդ
արդեն բավական պարզ է մեր ցուցմունքներից և նկարից:
Մի անգամ ևս հիշեցնենք, վոր աշնանից փեթակներն
ախպես պետք է սարքել, վոր մկները չկարողանան նրանց
մեջ մտնել: Ձմեռոցում մկների դեմ կարելի չէ և թույններ
գործադրել: 1935-36 թվի ձմեռը ձմեռոցում մկներին
վոչնչացնելու համար մենք վերցրինք ճարպ և հալելով,
սուլիմա խառնեցինք (500 գր ճարպին մոտ 30 գր սուլի-
մա). յերբ ճարպը սառեց, մանր կտորներ արինք և շաղ
տվինք ձմեռոցում. թեպետ դեռ վերջնական հետևանքներն
ստուգված չեն, բայց արդեն ձմեռոցում մկների դիակ-
ներ գտել ենք: Իհարկե, մեղուները դուրս գնելուց անմի-
ջապես հետո, պետք է թռնափորված նյութերը խնամքով
հավաքել և վոչնչացնել:

Ձմեռոցում մեղուներին կերակրելը. — Աշնանից մեղ-
վապահը պետք է մեղուներին ապահովի լավորակ պաշարի
անհրաժեշտ քանակով, վորն ըստ իր դասավորութեան ևս

պետք է համապատասխանի մեղուների պահանջին: Սաղախ
կարող են լինել հատ ու կենտ ընտանիքներ, վորոնց մեղ-
վապահն աշնանը ձեռք հասցնել չի կարողացել: Ստուգելու
համար՝ մեղուն սոված է, թե վոչ, պետք է բանալ փեթակը
և վերևից նայել շրջանակների արանքը: Յեթե մեղվի կծի-
կը շրջանակների խորքում հանգիստ նստած է, կնշանակի
նա սոված չէ. իսկ յեթե կծիկը բարձրացել է վերև և
հասել է շրջանակների վերի ձողերին, ուրեմն պաշարն
սպառված է և նրանց անհրաժեշտ է կերակրել:

Պետք է սաղախ նկատի առնել, վոր ուժեղ ընտանիք-
ները միևնույն պայմաններում այնպես սեղմ կծիկ չեն
կապում և խորը չեն իջնում, ինչպես թույլերը. այստեղ,
իհարկե, նշանակութուն ունի նույնպես շրջանակի բարձ-
րությունը:

Յեթե անհրաժեշտ է այս կամ այն ընտանիքը կերակ-
րել, պետք է տալ կերակրաշաղախ կամ կտոր շաքար,
ինչ ձևով վոր ասել ենք աշնան խնամքի վերաբերյալ
բաժնում:

Բոլորովին թույլատրելի չէ ձմեռոցում մեղուներին
շաքարաջուր տալ կամ շրջանակները բաժանել և արանք-
ները կնքած շրջանակներ դնել: Հաց մեղրը կարելի չէ
դնել միայն շրջանակների վրա, կծիկի գլխին:

Չպետք է շտապել մեղուներին դուրս դնել, յեթե նրանք
ձմեռոցում իրենց լավ են զգում. բայց յեթե նրանք նեղ-
վում են, կամ այնպիսի բացառիկ դեպքերում, յերբ կասկած
կա, թե պաշարը կարող է չբավարարել ընտանիքներին, պետք
է դուրս դնել, հենց վոր ձյունը հալվի և յեղանակը փոք-
րիշատե նպաստավոր լինի:

Վերջացնում ենք մեր աշխատությունը նույն Ֆիլիպ-
սի խոսքերով:

«Մեղվապահը պետք է հավատացած լինի, վոր վորքան

նա լավ և տաքացնում իր մեղուներին—դրսում են ձմե-
ռում նրանք, թե ներսում, այդ միկնույն և—այնքան մե-
ղուները նրան ավելի լավ կվարձատրեն մեղրով՝ հետևյալ
տարին։ Յերբեք չի կարելի ձմեռային կորուստները համա-
րել անխուսափելի, և այն մեղվապահները, վորոնք այդ
կորուստների վրա նայում են վորպես անհրաժեշտության,
լուրջ կերպով սխալվում են։ Ձի կարող մեղվաբուծության
զարգացումը տեղի ունենալ իր ամբողջությամբ, քանի վոր
չեն նվազեցված մեղուներ ձմեռային կորուստները»։



Գաղափարագիր՝ Ար. Ուրախանյան և Շչեդրին
Ցիս, իմպրիմ' Վ. Ա. և Բ. Մ.
Սրբազրի՞ Խ. Ա. վազյան

Դիպլոմ լիազոր 1104, հրատ. № 369, պատ. 592, տիրած 8000

Հանձնված և արտադրության 1936 թ. ոգոստոսի 31-ին
Ստորագրված և ապագր. 1936 թ. նոյեմբերի 19-ին.

Դյուղհրատի տպարան, Յերեվան Նալբանդյան 11

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՆԱԽԱՐԱՐԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՆԱԽԱՐԱՐԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՆԱԽԱՐԱՐԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ՀՀ Ազգային գրադարան



NL0292207

Գ Ի Ն Ը 95 ԿՈՊ.

742

23.141



Խ. ԹԵՐ-ԱՎԱԿՅԱՆ

**ОСЕННИЙ И ЗИМНИЙ
УХОД ЗА ПЧЕЛАМИ**

СЕЛЬХОЗГИЗ

1936

ԵՐԵՎԱՆ